

Nr 21.

Ankom till riksdagens kansli den 14 maj 1925 kl. 5 e. m.

*Konstitutionsutskottets memorial angående fullbordad granskning
av de i statsrådet förda protokoll.*

Till konstitutionsutskottet hava på därom hos vederbörande gjord framställning blivit överlämnade de under tiden från och med den 10 januari 1924 till och med den 9 januari 1925 i statsrådet förda protokoll, nämligen över

justitiedepartementsärenden från och med den 12 januari 1924 till och med den 9 januari 1925;

justitieärenden från och med den 19 januari 1924 till och med den 31 december 1924;

utrikesdepartementsärenden från och med den 12 januari 1924 till och med den 9 januari 1925;

försvarsärenden från och med den 12 januari 1924 till och med den 9 januari 1925;

socialärenden från och med den 12 januari 1924 till och med den 9 januari 1925;

kommunikationsärenden från och med den 12 januari 1924 till och med den 9 januari 1925;

finansärenden från och med den 12 januari 1924 till och med den 9 januari 1925;

ecklesiastikärenden från och med den 12 januari 1924 till och med den 9 januari 1925;

jordbruksärenden från och med den 12 januari 1924 till och med den 9 januari 1925; samt

handelsärenden från och med den 12 januari 1924 till och med den 9 januari 1925.

Dessutom hava, på därom särskilt gjorda framställningar, till utskottet överlämnats

dels det över justitieärenden i statsrådet den 3 april 1925 förda protokoll, i vad det angår benådning av R. Winter och H. O. L. Scholkemeyer,

dels det över utrikesdepartementsärenden i statsrådet den 6 mars 1925 förda protokoll, i vad det angår framställning från riksdagens konstitutionsutskott om utfående av vissa ministeriella handlingar,

dels det över kommandomål den 27 mars 1925 förda protokoll, i vad det an-

går förordnande av kaptenen N. H. Strandberg såsom lärare i taktik vid krigshögskolan under tiden den 1 oktober 1925—30 september 1926,

dels det över handelsärenden den 27 februari 1925 i statsrådet förda protokoll, i vad det angår anordnande av ett penninglotteri till förmån för Sophiahemmet och Sveriges folkparkers centralorganisation,

dels ock det över handelsärenden den 8 april 1925 i statsrådet förda protokoll, i vad det angår tillstånd för Sveriges folkparkers centralorganisation att anordna ett lotteri.

Vid den granskning av ovan omförmälda protokoll, som i överensstämmelse med grundlagens föreskrift blivit av utskottet företagen och nu fullbordad,

har anledning icke förekommit att mot någon ledamot av statsrådet tillämpa § 106 regeringsformen;

varemot utskottet

funnit här nedan under punkterna 1:o—3:o behandlade ärenden vara av den beskaffenhet att böra, jämlikt § 107 regeringsformen, hos riksdagen anmälas.

Innan utskottet övergår till dessa, vill utskottet dock till riksdagens kännedom jämväl bringa tvenne andra vid protokollsgranskningen uppmärksammade omständigheter.

a) Vid två olika tillfällen förekommer, att ledamot av statsrådet till protokollet tillkännagivit, att han »icke biträder» föredragandens hemställan antingen i dess helhet eller i viss del. Även om häri ligger, att ifrågavarande statsrådsledamot för sin del icke tillstyrkt föredragandens hemställan, vill utskottet erinra, att jämlikt regeringsformens § 9 i protokollet bort angivas de huvudskäl, varpå ledamoten grundat sitt rådslag och sitt underkännande av föredragandens samt övriga ledamöters mening. Utskottet anser sig icke i detta sammanhang böra gå in på frågan, i vad mån det är möjligt att av statsrådsprotokollet i dess numer vanliga, summariska form och av de tillhörande handlingarna sluta sig till motiven för ett regeringsbeslut. Men utskottet anser, att i de ganska sällsynta fall, då en meningsbrytning mellan statsrådets ledamöter kommer till uttryck i protokollet, den vid beslutet skiljaktige, som uppenbarligen tillmäter frågan en mindre vanlig vikt, har särskild anledning att till protokollet meddela de huvudsakliga motiven för sin ståndpunkt.

b) Utskottet finner sig vidare böra framhålla, att i vissa fall av Kungl. Maj:t fastställda arbetsordningar och instruktioner icke blivit i Svensk författningssamling publicerade utan allenast genom kungligt brev meddelade vederbörande verk. Sålunda har en den 25 april 1924 given arbetsordning för arbetsrådet, vilken dock tillkom i anledning bl. a. av statsrevisorernas erinran, att för arbetsrådet ej någon instruktion utfärdats, icke, såsom eljest är vanligt, kungjorts i författningssamlingen. Efter utskottets uppfattning utgöra de bestämmelser, som innehållas i arbetsordningar m. m., delar av vårt lands offentliga rätt och böra icke betraktas och behandlas såsom allenast inre verksangelägenheter utan allmännare betydelse.

Ej heller lärer kostnadsbesparingen bliva av den art, att för dess skull införandet i författningssamlingen borde underlåtas, och då ett fortsättande på den inslagna vägen kan leda till betänkliga följder, har utskottet ansett sig här böra rikta uppmärksamheten på detta förhållande.

Närvarande vid behandlingen av den ovan under a) omförmälda frågan:

Herrar von Geijer, Sävström, K. J. Ekman*, Thulin, Reuterskiöld, David Bergström, Dahl, N. S. Norling*, Larsén*, Fehr, Österström*, Gustafson i Kasenberg, Bäckström, Pehrsson i Göteborg*, Andersson i Igelboda, Karlsson i Vadstena*, Fast, Svensson i Grönvik*, Almquist i Göteborg och Jensen.

Närvarande vid behandlingen av den ovan under b) omförmälda frågan:

Herrar von Geijer, Sävström, Thulin, Reuterskiöld, David Bergström, G. W. Hansson, N. S. Norling*, Stendahl*, A. W. Johansson*, Nils Anton Nilsson*, Bäckström, Pehrsson i Göteborg*, Hallén, Andersson i Igelboda, Karlsson i Vadstena*, Forssell, Fast, Svensson i Grönvik* och Almquist i Göteborg.

* Ej närvarande vid justeringen.

1:o.

I § 105 regeringsformen stadgas: »Lagtima riksdags konstitutionsutskott åligger att äska de protokoll, som uti statsrådet blivit förda. Sådant särskilt protokoll som i 9 § sägs må dock äskas allenast i vad angår visst av utskottet uppgivet mål. Sker det, pröve konungen, huruvida, med hänsyn till rikets säkerhet eller andra av förhållandet till främmande makt betingade, synnerligen viktiga skäl, hinder möter för protokollets överlämnande till utskottet. Ej må protokollet vägras, utan att utrikesnämnden erhållit tillfälle att yttra sig i ämnet.

Protokoll i kommandomål må kunna fordras endast i det som rör allmänt kända och av utskottet uppgivna händelser.»

Enligt detta stadgande är konstitutionsutskottet sålunda pliktigt att, med vissa särskilt angivna undantag i fråga om utrikesärenden och kommandomål, infordra samtliga i statsrådet förda protokoll för att med ledning av dessa företaga den granskning av statsrådsledamöternas ämbetsutövning, varom i §§ 106 och 107 regeringsformen närmare bestämmes. I sakens natur ligger, att utskottet är berättigat och förpliktadt att, i den mån så anses erforderligt, jämväl infordra och granska till protokollen hörande handlingar. Först genom en undersökning av till vederbörande ärenden hörande handlingar blir det nämligen utskottet möjligt att ernå den allsidiga belysning av ett ärendes handläggning, som utgör en oavvislig förutsättning för utskottets ställningstagande beträffande utkrävandet av konstitutionellt ansvar. Denna utskottets rätt och plikt, som måste betraktas som en självklar konsekvens av dess konstitutionella befogenheter, har också i praxis allmänt erkänts.

Utskottets rätt att infordra och utbekomma departementshandlingar gäller emellertid icke endast handlingar, som äro anknutna till visst inför Kungl. Maj:t i statsrådet föredraget ärende. Det konstitutionella ansvar, varom i §§ 106 och 107 regeringsformen stadgas, avser nämligen, såsom av ifrågåva-

rande bestämmelser ordalydelse tydligt framgår, icke blott statsrådets rådslag enligt statsrådsprotokollet utan jämväl de fall, då antingen vederbörande statsråd självständigt fattat beslut, vilket enligt lag bort ankomma på Kungl. Maj:ts avgörande, eller ock utan fog underlåtit att behandla och inför Kungl. Maj:t föredraga visst ärende. I dessa senare fall giva statsrådsprotokollen icke någon upplysning rörande vederbörande ärendes behandling och konstitutionsutskottet måste alltså infordra även till protokoll icke anknutna handlingar för att utskottet skall sättas i stånd att fylla sin konstitutionella plikt.

Dessa i regeringsformen klarlagda principer beträffande vad som är föremål för konstitutionsutskottets granskningsrätt kunna tydligen icke i tillämpningen modifieras eller inskränkas genom andra i grundlag eller annan lag givna bestämmelser. Det är sålunda uppenbart, att de i tryckfrihetsförordningen stadgade reglerna angående sekretess i fråga om vissa handlingar i detta hänseende sakna betydelse, detta redan på den grund att regeringsformen uttryckligen förklarats vara den främsta av rikets grundlagar. Då det i tryckfrihetsförordningen § 2 4:o andra stycket stadgas, »att protokoll, hållna hos Konungen i ministeriella ärenden och kommandomål, eller statsrådets protokoll och handlingar... icke kunna före femtio år efter protokollets eller handlingens datum till tryckning fordras, eller, utan vederbörandes tillstånd, utbekommas», är det givet att detta stadgande icke avser att göra utbekommandet av dessa protokoll, d. v. s. fullgörandet av den konstitutionsutskottet enligt regeringsformen åliggande granskningsplikten, beroende av Kungl. Maj:ts avgörande; tvärtom har man, eftersom konstitutionsutskottets rätt i förevarande hänseende klarlägges i regeringsformen, icke ansett det nödigt att i tryckfrihetsförordningen ytterligare ingå härpå.

Det förtjänar anmärkas, att denna princip, enligt vilken konstitutionsutskottets granskningsrätt är oberoende av tryckfrihetsförordningens bestämmelser, uttryckligen uttalats i ett stadgande i sistnämnda grundlag, nämligen i § 2 4:o tredje stycket, där det nämligen, sedan föreskrifter givits om hemlighållande av vissa militära handlingar, stadgas »att härigenom konstitutionsutskottets rätt... ej inskränkes». Denna bestämmelse har icke till syfte att stadga undantag från en regel av motsatt innebörd utan endast att för ett visst fall fastslå regelns tillämplighet. Detta framgår med full klarhet av det sätt, varpå bestämmelsen tillkommit. Då omförmälda stycke i § 2 4:o tryckfrihetsförordningen antogs såsom vilande, vilket skedde vid 1896 års riksdag, hade den citerade punkten i stycket icke upptagits i konstitutionsutskottets ursprungliga förslag utan infördes detta tillägg först sedan andra kammaren på yrkande av vissa reservanter inom utskottet antagit detsamma. I det utlåtande (nr 15), vari konstitutionsutskottet efter andra kammarens beslut hemställde om denna tilläggs punkts intagande i grundlagsändringsförslaget, framhöll utskottet: »Vid utskottets föregående behandling av detta ärende har utskottet ansett det vara satt utom allt tvivel, att utskottens och statsrevisorernas grundlagsenliga rätt genom det ifrågasatta lagförslaget icke kunde varda inskränkt, men då andra kammaren funnit nödigt, att en uttrycklig bestämmelse därom bleve införd, har utskottet, för undanröjande av all tve-

kan därom, ansett lämpligt att sammanjämka kamrarnas olika beslut härutinnan på det sätt, att andra kammarens beslut i förevarande hänseende i sammanjämningsförslaget upptages.» Utskottet ansåg alltså, utan tvivel med rätta, att en uttrycklig bestämmelse i tryckfrihetsförordningen icke vore behöfelig för att säkerställa tillämpningen av i regeringsformen uttryckta grundsatser.

Av det sagda framgår, att konstitutionsutskottets granskningsrätt, såsom också praxis giver vid handen, även gäller utrikesärenden rörande handlingar, evad dessa äro av hemlig natur eller ej. Detta är en given följd därav, att utrikesärenden genom 1909 års grundlagsändring i princip införts under konstitutionsutskottets granskningsrätt. Undantag härifrån utgör, jämlikt § 105 regeringsformen, endast, under vissa förutsättningar, sådant särskilt protokoll, varom i § 9 regeringsformen stadgas.

Då sålunda konstitutionsutskottets rätt att utbekomma de handlingar, som för fullgörandet av utskottets konstitutionella granskningsplikt äro erforderliga, bör bedömas i överensstämmelse med ovan angivna, i regeringsformen uttryckta principer, icke med tillämpning av tryckfrihetsförordningens bestämmelser, och då ett frånträdande av denna grundsats skulle kunna göra konstitutionsutskottets och riksdagens rätt i fråga om utkrävandet av konstitutionellt ansvar i viss utsträckning illusorisk, anser sig utskottet böra hos riksdagen göra anmälan i nedan angivna ärenden.

a)

[Protokoll över utrikesdepartementsärenden den 22 april 1924.]

Enligt ovan angivna protokoll anmälde hans excellens herr ministern för utrikes ärendena, att riksdagens konstitutionsutskott genom statsrådet Has-selrot framställt begäran om överlämnande till utskottet av de rapporter, som under tiden från och med den 1 november 1923 till och med den 15 februari 1924 avgivits av Kungl. Maj:ts beskickning i London angående förestående erkännande de jure från Storbritanniens sida av Sovjet-Ryssland, samt hemställde, det Kungl. Maj:t, med tillämpning av de i § 2 4:o tryckfrihetsförordningen givna stadganden angående så kallade ministeriella handlingar, måtte medgiva, att samtliga ifrågavarande från Kungl. Maj:ts beskickning i London inkomna meddelanden skulle delgivas utskottet, dock under erinran om den synnerliga vikten av att förtroliga yttranden, som av främmande länders funktionärer fällt till beskickningschefer, icke komme till allmännare kännedom.

Den av föredragande departementschefen gjorda hemställan är enligt utskottets mening anmärkningsvärd, då det i densamma tillstyrkta beslutet innebär ett *medgivande* av vissa handlingars överlämnande till konstitutionsutskottet enligt *tryckfrihetsförordningen*, och då överlämnandet av dessa handlingar alltså icke, såsom vederbort, skett med tillämpning av *regerings-*

formen, enligt vilken utskottet för fyllandet av sin konstitutionella granskningsplikt måste utbekomma handlingar av denna art.

Utskottet finner sig alltså böra hos riksdagen göra anmälan enligt § 107 regeringsformen mot föredragande departementschefen, ministern för utrikes ärendena friherre Marks von Würtemberg.

b)

[Protokoll över utrikesdepartementsärenden den 26 april 1924.]

Enligt ovan angivna protokoll anmälde hans excellens herr ministern för utrikes ärendena, att riksdagens konstitutionsutskott genom statsrådet Haselrot framställt begäran om överlämnande till utskottet av de telegram och andra handlingar rörande handelsavtal med Sovjet-Ryssland, som under detta år inkommit till utrikesdepartementet från legationsrådet von Heidenstam i Moskwa, och hemställde, det Kungl. Maj:t med tillämpning av de i 2 § 4 mom. tryckfrihetsförordningen givna stadganden angående så kallade ministeriella handlingar, måtte medgiva, att de av von Heidenstam under innevarande år avgivna rapporter rörande handelsavtal med Ryssland tillhandahölles utskottet, dock under framhållande av rapporternas förtroliga karaktär.

Av skäl, som under punkt a) angivits, finner utskottet sig jämväl i detta ärende böra hos riksdagen göra anmälan enligt § 107 regeringsformen mot föredragande departementschefen, ministern för utrikes ärendena friherre Marks von Würtemberg.

c)

[Protokoll över utrikesdepartementsärenden den 6 mars 1925.]

Enligt ovan angivna protokoll anmälde hans excellens herr ministern för utrikes ärendena, att riksdagens konstitutionsutskott genom statsrådet Levinson framställt begäran om överlämnande till utskottet av de ministeriella handlingar, som kunde finnas angående inresetillstånd och återkallande av visum för samt uppehållet härstädes av den eller de personer, som under 1924 allmänt omtalats såsom »Ex.R.» (Mr Stewart m. fl.). Under framhållande av att konstitutionsutskottets framställning syntes böra bedömas enligt de i tryckfrihetsförordningens § 2 mom. 4 givna stadganden om ministeriella handlingars utbekommande, hemställde ministern, att då med hänsyn till ömtåliga, av förhållandet till främmande makt betingade skäl hinder syntes möta mot utlämnande av ifrågavarande handlingar, Kungl. Maj:t icke måtte finna skäl lämna bifall till berörda framställning.

Utskottet finner departementschefens hemställan i detta fall så mycket mera anmärkningsvärd, som densamma innebär ett avstyrkande av konstitutionsutskottets begäran att utfå omförmälda handlingar, vilka enligt från

departementet lämnat meddelande icke tillhöra något sådant särskilt protokoll, vilket grundlagsenligt skulle kunna undandragas utskottets granskning. Utskottet finner sig alltså böra hos riksdagen göra anmälan enligt § 107 rege- ringsformen mot föredragande departementschefen, ministern för utrikes ären- dena Undén.

Närvarande: Herrar von Geijer, Sävström, Thulin, Reuterskiöld, David Berg- ström, G. W. Hansson, Dahl, August Ljunggren, N. J. M. Svensson, Pauli, Fehr, Gustafson i Kasenberg, Borg, K. A. Westman, Pehrsson i Göteborg, Karlsson i Vad- stena*, Forssell, Fast, Jensen och Hansson i Bäck.

* Ej närvarande vid justeringen.

2:o.

[Protokoll över försvarsärenden den 25 januari 1924.]

I en till chefen för försvarsdepartementet ställd skrivelse av den 20 maj 1922 avlämnade kommandören O. Lybeck, kommandörkaptenen av 2:a graden L. Stackell och dåvarande löjtnanten T. Hagman, vilka erhållit i uppdrag att från flottans i Nordiska museet förvarade troféksamling utvälja erforderligt antal troféer för att upphängas i Gustavianska gravkoret i Riddarholmskyrkan, en förteckning över de sålunda utvalda troféerna. I omförmälda skrivelse anför- des därjämte följande:

»Vid jämförelse emellan det år 1790 uppgjorda protokollet över de under detta år erövrade troféerna och vad som nu finnes kvar, har det kunnat konsta- teras, att under de förflutna 130 åren åtskilliga troféer hava försvunnit. San- nolikt är, att den långa förvaringen i Riddarholmskyrkan högst menligt inver- kat på dessa av ylle tillverkade flaggor m. m. Av allt att döma torde de största skadorna å troféerna åstadkommits genom mal, vilket även synes vara fallet med de kvarvarande, av vilka en del äro i hög grad angripna. Det synes där- för undertecknade nödvändigt, att, därest dessa troféer verkligen i något så när bibehållet skick skola kunna bevaras för framtiden, de måste med det snaraste konserveras och på lämpligaste sätt förvaras.

På grund härav föreslås, att härför erforderliga medel måtte ställas till för- fogande och att detta konserveringsarbete anförtros åt härför fullt kompe- tenta personer.

Beträffande flaggtroféernas förvaring få vi, som icke finna Nordiska mu- seet såsom sådant vara lämpat för upphängning av dessa segertecken, sedan de undergått konservering, i detta sammanhang framhålla, att, därest i en framtid statens sjökrigshistoriska samlingar skulle en gång erhålla lämpliga och fullt betryggande lokaler, det riktigaste synes vara, att flottans troféer där förvaras, dock vad beträffar värden och underhållet av flaggor, vimplar, gösar och fanor, under överinseende av med dylika textilföremål kompetent museiman.

I avvaktan på denna frågas lösning torde annan förvaringsplats än den nuvarande, Nordiska museet, icke stå till förfogande.

Redogörelse för det av kommandörkaptenen m. m. L. Stackell enligt upp- drag utförda forskningsarbetet rörande flottans år 1790 vid Fredrikshamn och Svensksund erövrade troféer bifogas härjämte.

Under forskningar rörande flottans troféer har det även visat sig, att de föremål av olika slag, som kunna anses hava natur av troféer och krigsbyte,

äro spridda på olika håll och att något inventarium i egentlig mening med beskrivande text över vad som nu verkligen finnes kvar av dylika föremål icke existerar, annat än i form av en år 1875 uppgjord och tryckt förteckning av Fr. W. Ekström. Denna förteckning förefaller även vara tämligen ofullständig, i det att densamma, vad flottan beträffar, synes vara grundad på från d. v. sjöförsvarsdepartementet infordrade uppgifter, vilka synbarligen uppgjorts i form av en uppräknig av ett antal föremål utan angivande av deras egenskap av troféer eller ej. Ej heller synes denna uppräknig uppgjorts av med saken förtrogna personer, enär t. ex. kanoner och mörsare blivit benämnda haubitser o. s. v.

Dessutom saknas identifierande ritningar och fotografier av de olika föremålen, flaggor, kanoner, m. m. med undantag av de vid Svensksund år 1790 erövrade fanorna och standaren. Ifrågavarande avteckningar hava utförts genom inspektorns för troféerna krigsarkivarie Petrelli försorg.

På grund härav få vi föreslå, att åt sakkunnig person uppdrages att utarbete ett inventarium med ritningar och fotografier på allt, som nu finnes kvar av flottans troféer och hithörande föremål, ävensom att genom arkivforskningar så långt sig göra låter fastställa dessa föremåls identitet.»

Den 26 maj 1922 infordrades chefens för marinstaben yttrande över den sålunda gjorda framställningen. I detta yttrande, avgivet den 26 juni samma år, berördes såväl förslaget om konservering av flottans troféer och frågan om den framtida vården av desamma, som ock förslaget om utarbetande av ett särskilt inventarium över trofésamlingen. I sistnämnda hänseende uttalade chefen för marinstaben sitt tillstyrkande av det framställda förslaget och hemställde, att åt kommandörkaptenen L. Stackell skulle uppdragas dels att i samråd med föreståndaren för livrustkammaren utarbete ett dylikt inventarium med ritningar och fotografier över allt, som funnes kvar av flottans troféer och övriga liknande föremål, dels att genom arkivforskningar så långt sig göra låte fastställa dessa föremåls identitet.

Sedermera begärdes jämväl yttranden i ärendet dels av Nordiska museets nämnd efter föreståndarens för livrustkammaren hörande, dels av marinförvaltningen. I de yttranden, som sålunda inkommo, gjorde sig beträffande frågan om konservering och vård av flottans troféer vissa meningsskiljaktigheter gällande, varemot enighet rådde i fråga om önskvärdheten av att ett inventarium över troféerna omedelbart upprättades.

I det yttrande, som den 30 december 1922 avgavs av Nordiska museets nämnd, uttalades, att nämnden funne förslaget om utarbetande av ett inventarium över flottans troféer och hithörande föremål »synnerligen beaktansvärt», och förordade nämnden i anslutning härtill, att nödiga medel ställdes till marinstabens förfogande för utarbetande av ett dylikt inventarium. I bifogat yttrande av föreståndaren för livrustkammaren hemställdes, att det måtte uppdragas åt cheferna för livrustkammaren, generalstabens krigshistoriska avdelning och marinmuseet att i samråd låta verkställa oförmälda inventeringsarbete.

I det av marinförvaltningen avgivna yttrandet, daterat den 9 oktober 1923, tillstyrktes chefens för marinstabens förslag om att det skulle uppdragas åt kommandörkaptenen Stackell att i samråd med föreståndaren för livrustkammaren utarbete ett inventarium över troféerna. I anslutning till ett bifogat

yttrande av kommandörkaptenen Stackell beräknades kostnaderna för med upprättande av ett dylikt inventarium sammanhängande ritarbeten och fotografering m. m. till omkring 2,100 kronor. Dessa kostnader torde, yttrade marinförvaltningen, få bestridas av sjöförsvarets anslag till extra utgifter. Härjämte borde för det arbete, som kommandörkaptenen Stackell måste utföra utom tjänstetiden, ersättning böra lämnas efter särskilda framställningar i mån av arbetets fortgång. Till marinförvaltningens framställning är fogat ett yttrande av konteramiralen J. Hägg, vari likaledes hemställdes om bifall till chefens för marinstaben förslag.

Den 24 januari 1924 föredrogs ifrågavarande ärende inför Kungl. Maj:t. På hemställan av föredragande departementschefen fann Kungl. Maj:t härvid »förevarande framställning för närvarande icke föranleda någon dess vidare åtgärd».

Det torde böra anmärkas, att Kungl. Maj:t samma dag beslutat uppdraga åt chefen för generalstaben att i samråd med vissa personer verkställa utredning och avgiva förslag angående värden av arméns troféer. Såsom av beslutets ordalydelse framgår, är emellertid frågan om värden av flottans troféer icke inbegripen i denna utredning.

Enligt utskottets mening är föredragande departementschefens tillstyrkande av Kungl. Maj:ts omförmälda beslut beträffande den av kommandören O. Lybeck, kommandörkaptenen L. Stackell och löjtnanten T. Hagman ingivna framställningen anmärkningsvärt. Såsom av den givna redogörelsen framgår, hava samtliga de myndigheter, vilka yttrat sig i ärendet, tillstyrkt ifrågavarande framställning i vad den innefattade förslag om upprättande av ett inventarium över flottans troféer. Det har framhållits, att ett dylikt inventarium vore synnerligen väl behöfligt, då den förut befintliga förteckningen vore ofullständig och i vissa avseenden felaktig. Det vill synas, som om arbetet med upprättandet av detta inventarium borde ha kunnat påbörjas utan att beslut samtidigt behövt fattas rörande den mera omstridda och svårlösta frågan om trofésamlingens konservering och vård. Ett omedelbart igångsättande av inventeringsarbetet synes ha varit i hög grad påkallat, då ett stort antal troféer voro skadade och ett dröjsmål kunde befaras medföra ytterligare förstörelse, varigenom svårigheten att fastställa troféernas identitet och åstadkomma tillfredsställande reproduktioner av desamma ytterligare skulle ökas. Några större kostnader skulle, enligt vad av handlingarna framgår, genom upprättande av ett inventarium icke ha åsamkats statsverket.

På grund av anförda skäl finner utskottet sig alltså böra hos riksdagen göra anmälan enligt § 107 regeringsformen mot föredragande departementschefen, statsrådet Malmroth.

Närvarande: Herrar von Geijer, Sävström, Thulin, Reuterskiöld*, David Bergström, G. W. Hansson, Dahl, Stendahl, Larsén, A. W. Johansson, Gustafson i Kasenberg*, Bäckström, K. A. Westman, Hallén, Andersson i Igelboda, Forssell, Almquist i Göteborg och Hedvall.

* Ej närvarande vid justeringen.

3:o.

[Protokoll över handelsärenden den 19 december 1924.]

Enligt ovan angivna protokoll anmälde föredragande departementschefen efter gemensam beredning med chefen för ecklesiastikdepartementet »uppkommen fråga om förvärv genom särskild stiftelse av det s. k. Thielska galleriet». På föredragandens hemställan fattade Kungl. Maj:t därefter i ärendet ett beslut, vilket enligt protokollet var av följande innehåll:

»Kungl. Maj:t, som denna dag fastställt stadgar för stiftelsen Thielska galleriet, förklarar, att stiftelsen må till förmån för sitt ändamål anordna ett penninglotteri enligt följande plan och närmare bestämmelser.

1) Lotteriet skall omfatta sex dragningar, vardera med ett antal av 150,000 lottsedlar, varje å tio kronor, för vilket pris, avgiften för stämpel å lotterna obekräknad, lotterna skola försälas till allmänheten.

Vinstbeloppet skall i varje dragning vara 1,050,000 kronor, fördelat sålunda:

1 vinst	å	kronor	50,000: —	kronor	50,000: —
10 vinster	»	»	10,000: —	»	100,000: —
20	»	»	5,000: —	»	100,000: —
100	»	»	1,000: —	»	100,000: —
300	»	»	500: —	»	150,000: —
2,000	»	»	100: —	»	200,000: —
5,000	»	»	50: —	»	250,000: —
5,000	»	»	20: —	»	100,000: —
12,431 vinster				kronor	1,050,000: —

2) Till bestridande av omkostnader för lotteriet må av i lotteriet inflytande medel användas högst 70,000 kronor för varje dragning.

3) Av behållningen i lotteriet skall högst 1,500,000 kronor användas för förvärvande av de i egendomen Eolskulle å Kungl. Djurgården inrymda tavel- och skulptursamlingarna ävensom å egendomen befintliga byggnader och till konstgalleriet hörande möbler och inventarier, samt återstoden, med undantag av ej mindre nödigt belopp för ränte- och andra utgifter för ifrågavarande förvärv än även ett belopp av 200,000 kronor, avsättas och av stiftelsen förvaltas såsom en fond, vars avkastning skall användas till bestridande av kostnaderna för stiftelsens verksamhet. Berörda 200,000 kronor skola lika fördelas mellan föreningen Nationalmusei vänner och Konsertföreningen i Stockholm samt överlämnas till föreningarna den 1 juli 1926.

4) Till Kungl. Maj:t skall avlämnas, för att av Kungl. Maj:t godkännas, av bankinrättning eller av ett konsortium vederhäftiga personer ingången förbindelse, däri ansvaras för att, oberoende av utfallet av försäljningen av lotter, ej mindre de utfästa vinsterna skola till vinnarna på sätt nedan i punkt 10 sägs utbetalas än även 380,000 kronor för varje dragning bliva för de med lotteriet avsedda ändamål disponibla.

5) Försäljningen av lotterna må ej påbörjas, innan vederbörligt godkännande, som i nästföregående punkt sägs, erhållits, och skall ombesörjas av särskilda av chefen för handelsdepartementet, efter förslag av stiftelsens styrelse, utsedda kommitterade, vilka jämväl i övrigt skola, i samråd med kontrollant, som nedan sägs, förvalta lotteriföretaget.

6) Kommitterade skola inom eller utom sig utse en föreståndare för lotteriet, som skall hava att, under deras överinseende och såsom deras ombud, handhava den närmare skötseln av lotteriföretaget.

7) De personer, som hava befattning med lotteriet, må icke bereda sig annan ekonomisk fördel därav än den gottgörelse, som i vederbörlig ordning må bli dem tillerkänd för arbete, som utförts för lotteriföretagets räkning.

8) Lottsedlarna må icke till allmänheten utbjudas eller försälas av andra än de kommitterade eller av kommissionärer, antagna av de kommitterade. Bevis om andel i lottsedel må icke säljas.

9) Dragningarna i lotteriet skola äga rum den 15 mars, 15 april, 15 maj, 15 juni, 15 juli och 15 augusti 1926 eller, om sön- eller helgdag någon av nämnda dagar skulle infalla, närmast därefter infallande söckendag samt försiggå på sätt, som Kungl. Maj:t, efter förslag av lotterikommitterade, framdeles vill bestämma.

10) Vinsterna skola mot överlämnande av med vinst utfallen lottsedel utbetalas en månad efter vederbörande dragnings början. Den vinnare, som icke inom ett år från den dag, dragningen började, uttagit sin vinst, har förlorat sin rätt till vinstbeloppet.

11) Efter anmälan, som av lotterikommitterade skall göras, innan de begynna sin verksamhet, vill Kungl. Maj:t utse kontrollant ej mindre för utövande av tillsyn däröver, att lotteriföretaget utföres enligt angivna grunder och de särskilda föreskrifter, som kunna bli meddelade, än även för att granska kommitterades verksamhet och lotteriets räkenskaper.

12) Förenämnda kontrollant — vilken äger att av de genom lotteriet inflytande medel åtnjuta gottgörelse med belopp, som bestämmes av Kungl. Maj:t — skall, efter lotteriets avslutande, till handelsdepartementet avgiva berättelse angående lotteriet.»

Såsom av det citerade beslutet framgår, har Kungl. Maj:t sålunda medgivit anordnande för stiftelsen Thielska galleriet av ett penninglotteri, av vars beräknade behållning, sammanlagt 2,280,000 kronor, högst 1,500,000 kronor skulle användas för inköp av det s. k. Thielska galleriet jämte därtill hörande byggnader och inventarier.

Samma dag fastställde Kungl. Maj:t jämväl ett av chefen för ecklesiastikdepartementet framlagt förslag till reglemente för stiftelsen Thielska galleriet. Enligt detta reglemente har stiftelsen uteslutande till ändamål att förvärva och förvalta s. k. Thielska galleriet. Stiftelsens angelägenheter handhavas av en styrelse, bestående av en ordförande och åtta ledamöter, vilka samtliga förordnas av Kungl. Maj:t. Jämväl revisorer för granskning av stiftelsens räkenskaper och förvaltning samt suppleant för dessa utses av Kungl. Maj:t och revisionsberättelsen skall till Kungl. Maj:t ingivas. För

ändring av det för stiftelsen gällande reglementet fordras Kungl. Maj:ts fastställelse. Såsom härav framgår, står stiftelsen i särskilda avseenden i synnerligen nära förbindelse med staten.

Dagen efter dessa besluts fattande, den 20 december 1924, avslöts mellan stiftelsen Thielska galleriet och bankdirektören Ernest Thiel ett köpeavtal, enligt vilket stiftelsen inköpte Thielska galleriet jämte byggnader och inventarier för ovannämnda belopp, eller 1,500,000 kronor.

Såsom underlag för ifrågavarande ärendes behandling inom handelsdepartementet förelågo, enligt vad utskottet inhämtat, allenast två värderingsinstrument, varav det ena avser de Thielska galleriet tillhörande konstsamlingarna, det andra villa Eolskulle å Djurgården, vari dessa konstsamlingar äro inrymda. I den förstnämnda värderingen, som är utförd av intendenten vid Liljewalchs konsthall Sven Strindberg och dagtecknad den 23 oktober 1924, uppskattas omförmälda konstsamlingar till ett värde av »i runt tal 2,000,000 kronor». Någon individuell värdering av varje särskilt konstverk föreligger icke i värderingsinstrumentet utan detta upptager i ett stort antal fall endast en viss klumpsumma för flera arbeten av samma konstnär. I den andra uppskattningshandlingen, underskriven av arkitekten Sven Wallander och dagtecknad den 23 oktober 1924, värderas villa Eolskulle till »ca 600,000 kronor»; uppskattningen utgår »från nuvarande byggnadskostnader, med avdrag för husets ålder».

Enligt utskottets mening kan den beredning, som förevarande ärende erhållit, icke anses tillfredsställande. Då förvärvet av det s. k. Thielska galleriet skett genom en under statlig medverkan tillkommen och under statens överinseende stående stiftelse, synes en mera fullständig utredning böra ha förelegat, innan vederbörande departementschef tillstyrkte medgivande för stiftelsen att genom anordnande av ett lotteri anskaffa erforderliga medel för det angivna ändamålet. Av förefintliga handlingar framgår icke, hur frågan om inköp av ifrågavarande konstsamlingar uppkommit; i statsrådsprotokollet nämnes endast, att departementschefen anmält »uppkommen fråga om förvärv genom särskild stiftelse av det s. k. Thielska galleriet». Någon undersökning beträffande värdet av det förvärvade har, såvitt kunnat utrönas, ej på statlig myndighets föranstaltande företagits utan har härutinnan endast förelegat vissa av enskilda personer utarbetade värderingsinstrument. Enligt utskottets mening borde de statliga myndigheter, vilkas uppgifter falla inom hithörande områden, hava beretts tillfälle att i ärendet avgiva yttranden. En dylik av offentlig myndighet företagen värdering synes hava varit så mycket mera påkallad, som de föreliggande värderingsinstrumenten icke kunna anses tillräckligt belysande.

Då ifrågavarande ärende alltså ej ägnats den beredning som vederbort, finner utskottet sig böra hos riksdagen göra anmälan enligt § 107 regeringsformen mot föredragande departementschefen, statsrådet Sandler.

Närvarande: Herrar von Geijer, Sävström, Strömberg, K. J. Ekman, Thulin, David Bergström, G. W. Hansson, Dahl, August Ljunggren, P. J. Gustafsson, Fehr,*

Gustafson i Kasenberg*, *Borg**, *K. A. Westman*, *Pehrsson* i Göteborg, *Karlsson* i Vadstena*, *Forssell*, *Past*, *Jensen* och *Hansson* i Bäck.

* Ej närvarande vid justeringen.

Stockholm den 14 maj 1925.

På konstitutionsutskottets vägnar:

K. von GEIJER.

Reservationer:

A. Vid särskilda punkter i utskottets memorial.

I.

Beträffande de uttalanden, som utskottet gjort i ingressen:

under punkt a) av herrar *von Geijer*, *Dahl* och *Andersson* i Igelboda, vilka avstyrkt utskottets yttrande i denna del;

under punkt b) av herrar *von Geijer* och *Andersson* i Igelboda, vilka avstyrkt utskottets yttrande i denna del.

II.

Vid punkten 1:o i utskottets memorial:

1) av herrar *von Geijer*, *Dahl*, *N. J. M. Svensson*, *K. A. Westman*, *Gustafson* i Kasenberg och *Pehrsson* i Göteborg, som anført:

Väl torde — såsom utskottet framhåller — vara riktigt, att icke endast statsrådets rådslag enligt statsrådsprotokollet utan jämväl underlåtenhet att giva råd, som vederbort, äro underställda konstitutionellt ansvar.

Men utskottets på 105 § regeringsformen grundade rätt att infordra handlingar måste anses begränsad av dessas sammanhang med statsrådsprotokoll, antingen såsom formliga bilagor eller såsom nödiga komplement för uppfattningen av i protokollet upptaget ärende.

Inom departement befintliga handlingar, som ej äro av dylik beskaffenhet, lär utskottet ej äga ovillkorlig rätt att utbekomma i vidare mån än som enligt tryckfrihetsförordningen i allmänhet medgives.

Vi hava alltså funnit oss ej kunna biträda utskottets under punkt 1:o framställda anmärkningar.

2) av herr *August Ljunggren*.

3) av herr *Pauli* (som deltagit i avgörandet endast beträffande punkt 1 c):

Då det icke torde kunna anses klarlagt, att konstitutionsutskottet äger en på regeringsformen grundad, ovillkorlig rätt att utbekomma sådana inom departementet befintliga ministeriella handlingar, som varken kunna betraktas såsom integrerande delar av eller bilagor till i statsrådet förda protokoll, har jag icke funnit departementschefens hemställan i ifrågavarande fall motivera en anmälan från utskottets sida enligt § 107 regeringsformen och har alltså icke ansett mig böra biträda utskottets under punkt 1 c) framställda anmärkning.

III.

Vid punkten 2:o:

av herrar *von Geijer* och *Thulin*, som ansett, att det i punkten omförmälda ärendet icke är av beskaffenhet att böra göras till föremål för anmärkning från konstitutionsutskottets sida.

IV.

Vid punkten 3:o:

1) av herr *K. J. Ekman*, som anförde:

Jag instämmer till fullo uti utskottets anmärkning mot vederbörande föredragande i fråga om anordnandet av ett penninglotteri till förmån för stiftelsen Thielska galleriet m. m.; men anser jag mig, utöver vad i utskottets yttrande anförts, böra erinra därom, att de medel, som här äro i fråga, framlockas huvudsakligen ur de mindre bemedlades inkomster och besparingar i en utsträckning, som, för att kunna täcka de föreliggande utgifterna, måste gå vida därutöver. Jag har i en reservation vid 1922 års konstitutionsutskotts memorial rörande granskningen av 1921 års statsrådsprotokoll påyrkat anmärkning med anledning av dåvarande regeringens beslut om anvisande av lotterimedel till uppehållande av de kungl. teatrarnas verksamhet. Av detta ärende framgick, att för åstadkommande av det erforderliga beloppet, 375,000 kronor, lotter måste säljas för icke mindre än 1,500,000 kronor. Skillnadsbeloppet, med undantag av de till 70,000 kronor beräknade kostnaderna för lotteriet, stannade i ett fåtal vinnares ägo. I nu förevarande ärende är missförhållandet härutinnan i hög grad stegrat. För åstadkommande av ett erforderligt belopp å 2,600,000 kronor har medgivits försäljning av lotter till ett sammanlagt belopp av 9,000,000 kronor förutom stämpelavgiften, som även måste av lottköparna betalas, och torde komma att gå till närmare en miljon kronor. Icke mindre än 6,300,000 kronor skulle utgå i vinster. En anvisning av så dyrköpta medel under former, som till sin verkan äro att likställa med indirekt beskattning, för ett ändamål, som dock icke kan sägas vara oundgängligen nödvändigt, och i en tid, då vårt folk ännu lider under arbetslöshetens och dyrtidens samfällida svårigheter, måste betecknas såsom synnerligen anmärkningsvärt.

2) av herr *Forssell*, som anförde:

Jämte den anmärkning, som konstitutionsutskottet beslutat framställa mot statsrådet och chefen för handelsdepartementet med anledning av handläggningen av den i punkterna 23—25 av statsrådsprotokollet rörande handelsärenden omförmälda fråga (rörande Thielska galleriet), vilken anmärkning jag biträtt, har jag ansett, att konstitutionsutskottet i denna angelägenhet bort jämväl ur andra synpunkter framställa anmärkning mot icke allenast statsrådet och chefen för handelsdepartementet, statsrådet Sandler, utan även statsrådet och chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Olsson.

Rättigheten att anordna penninglotteri beviljas av Kungl. Maj:t och innebär dispens från bestämmelserna i K. F. av den 6 aug. 1881 ang. förbud mot lotterier. Till grund för en sådan dispens torde, enligt sakens natur, alltid ha legat en ansökan från någon redan förhanden varande sammanslutning om rättighet att anordna penninglotteri för visst uppgivet ändamål. En ansökan av denna art lär även alltid, jämlikt R. F. § 10, innan den föredragits inför Konungen, varit remitterad till vederbörande länsstyrelse, resp. överståthållarämbetet, samt f. ö. till den eller de myndigheter, inom vilkas kompetensområde det ligger att avgiva yttrande angående det uppgivna ändamålet för en sökt lotterirättighet.

Mot bakgrunden av denna i lag grundade ordning måste det sätt, på vilket Kungl. Maj:ts tillstånd för Stiftelsen Thielska galleriet att för sitt ändamål anordna ett penninglotteri tillkommit, ingiva betänkligheter. Enligt protokollet över ecklesiastikärenden för den 19 dec. 1924, punkt 59, har stiftelsen ifråga på statsrådet Olssons föredragning tillkommit genom Kungl. Maj:ts beslut i samma konselj, i vilken därefter nyssberörda tillstånd att anordna ett penninglotteri meddelades den nya stiftelsen. Av statsrådet Olssons yttrande till statsrådsprotokollet vid detta tillfälle framgår också — såsom ju var att vänta — att lotterimedlen avsågos att bli stiftelsens ekonomiska förutsättning. Då tillståndet att anordna penninglotteri sedan beviljades, förelåg således varken någon ansökan om dispens från 1881 års K. F. angående förbud mot lotterier ej heller något yttrande från vederbörlig myndighet.

Det förfaringssätt, som här kommit till användning och som består däri, att Kungl. Maj:t skapar en ny institution med visst ändamål, vilken för sin existens är hänvisad till fonderade medel, som beredas genom att Kungl. Maj:t samtidigt medgiver en icke sökt dispens från förbudet mot lotterier — allt utan att vederbörande myndigheter, på sätt R. F. § 10 föreskriver, blivit hörda — detta förfaringssätt torde ur konstitutionell synpunkt vara så betänkligt, att anmärkning enligt § 107 R. F. med fog lär kunna riktas mot de båda departementschefer, statsråden Sandler och Olsson, på vilkas föredragning ovanberörda åtgärder vidtagits.

På ovan anförda grunder har jag yrkat, att konstitutionsutskottet skulle besluta anmärkning enligt § 107 R. F. mot statsråden Sandler och Olsson.

3) av herrar *Thulin*, *Borg*, *Karlsson* i *Vadstena*, *Fast* och *Jensen*, som anförde:

Den i förevarande punkt av memorialet behandlade frågan var redan ome-

delbart efter det regeringen fattat beslut i ärendet föremål för allmänna uppmärksamhet. Ifrån vissa håll kritiserades regeringens åtgärder och man gjorde särskilt gällande, att lotterimedel icke bort för ändamålet få användas.

Det måste konstateras, att konstitutionsutskottet vid den granskning, som ägnats ärendet, icke lämnat stöd åt anmärkningarna i den syftning, de under den förutgående allmänna diskussionen erhållit. Utskottet gör sålunda ingen invändning mot att den Thielska stiftelsen kom till för att förvärva och förvalta det Thielska galleriet. Utskottet gör ej heller någon invändning mot att lotterimedel användas för inköp av galleriet. Den anmärkning, utskottet riktar mot vederbörande statsråd, gäller allenast en enligt utskottets mening föreliggande bristfällig utredning i fråga om värdet av den egendom (konstföremål, fastighet samt möbler och inventarier), som Thielska stiftelsen övertog. Utskottet anser, att en mera fullständig utredning borde hava förelegat och att de statliga myndigheter, vilkas uppgifter falla inom hithörande områden, borde hava beretts tillfälle att i ärendet avgiva yttranden. Att märka är emellertid, att utskottet ingalunda anfört eller ännu mindre kunnat göra gällande, att *resultatet* skulle kunnat bli annorlunda, om den av utskottet ifrågasatta utredningen kommit till stånd. Det synes emellertid sannolikt, att, om utskottets önskemål tillgodosetts på ärendets förberedande stadium, utskottet icke skulle ha funnit ärendet omförmäلت i något regeringsprotokoll; galleriet hade troligtvis under tiden för den fullständiga utredningen hunnit avyttras på annat håll.

Utskottet anmärker, att av förefintliga handlingar icke framgår, hur frågan om inköp av ifrågavarande konstsamlingar uppkommit. Frågans förhistoria framgår visserligen icke av förefintliga handlingar men väl av ett av utskottet granskat statsrådsprotokoll. Enligt ett protokoll över ecklesiastikärenden av den 19 december 1924 (samma dag, som det av utskottet anmärkta ärendet förekom) anförde ecklesiastikministern, att det kommit till hans kännedom, att bankdirektör Ernest Thiel skulle vara beredd att avyttra de samlingar av svensk konst, som funnos inrymda i egendomen Eolskulle å Djurgården och som äro mera allmänt kända under namnet »Thielska galleriet». Då det enligt ecklesiastikministerns mening skulle vara en förlust för vårt land — som icke kunde ersättas — därest dessa samlingar skulle skingras och gå ur landet och då vidare handelsministern förklarat sig villig att inför Kungl. Maj:t tillstyrka beredande av för ändamålet erforderliga lotterimedel, hade ecklesiastikministern gått i författning om att framlägga förslag till reglemente för en stiftelse, som till ändamål skulle hava att förvärva och förvalta samlingarna.

Frågan om inköpet hade sålunda uppkommit inom ecklesiastikdepartementet. Chefen för detta departement hade tagit initiativet och uppenbarligen också sört för förberedelserna. Hans anförande ger tydligt vid handen, att fara för samlingarnas skingrande förelåg. Hur pass omedelbar denna fara var, framgår visserligen ej av protokollet. Men man kan utläsa den ur den skyndsamhet, varmed ärendet behandlades. Man plägar anklaga myndigheterna för långsamhet och dröjsmål i utredningarna. När någon gång det i en bråd-

skande situation handlas snabbt i en för det allmänna betydelsefull angelägenhet, synes emellertid detta ej heller vara bra. Intill dess motsatsen bevisas, torde man kunna påstå, att det var fara i dröjsmål med inköpet av galleriet.

Ifrågavarande inköp kunde uppenbarligen icke skötas som en vanlig upphandling av förnödenheter för statens räkning. Inom utskottet har uppgivits, att anbud från enskilda personer ingivits till ägaren av galleriet. Att man i en dylik situation tillgrip utvägen att låta värderingen utföras av personer, som visserligen icke tillhörde någon ämbetsmyndighet, men som torde besitta särskild sakkunskap att verkställa värderingen — utskottet har icke kunnat jäva detta — synes vara en utväg, gentemot vilken några vägande anmärkningar i det föreliggande fallet icke kunna göras gällande. Enligt vad vi erfarit sköttes förhandlingarna av en känd affärsjurist, advokaten E. Lidforss. Det finnes icke anledning antaga, att genom detta arrangemang utredningarna och uppgörelserna blevo mindre affärsmässiga än om de verkställes av en ämbetsmyndighet.

Utskottet anmärker särskilt i fråga om värderingsinstrumentet, att någon individuell värdering av varje särskilt konstverk icke föreligger, utan att instrumentet i ett stort antal fall endast upptager en viss klumpsumma för flera arbeten av samma konstnär. Värderingsinstrumentets uppställning utesluter emellertid icke, att en individuell värdering företagits. Det ligger i stället nära till hands antaga, att en individuell värdering företagits, men att man vid uppställningen av värderingsinstrumentet av lämplighetsskäl sammanfört de av en konstnär i samma sal förvarade konstföremålen till ett värderingsbelopp. Det är att förmoda, att värderingsinstrumentet erhållit en mera detaljerad uppställning, om värderingsmannen kunnat ana, att konstitutionsutskottet i sin granskningsverksamhet skulle komma att nagelfara denna för ett praktiskt ändamål tillkomna värdering. Även om uppställningen varit utskottet till lags, tillåta vi oss betvivla, att värderingsinstrumentet blivit utskottet till någon större ledning, då utskottet lär hava saknat möjlighet att pröva riktigheten av de åsatta värdena.

Därest utskottets anmärkning överhuvud skall hava saklig betydelse, måste den anses innebära, att den av utskottet påtalade bristen i utredningen föranlett, att det för samlingarna erlagda priset varit för högt. Utskottet har emellertid ej ens försökt att göra en sådan uppfattning gällande. Ett faktum är att galleriet med fastigheter och inventarier förvärvades för ett belopp, *som med 1,100,000 kronor understeg vad värderingsinstrumenten utvisade*. Intill dess det visas, att det erlagda priset varit för högt, lär man få inställa sin kritik mot sagda pris. Under dylika omständigheter reduceras utskottets anmärkning till en rent formell sådan, vilken enligt vår mening icke bort framställas, då ytterligare utredning utöver den redan verkställda icke lär hava ändrat något i fråga om inköpssumman men väl medfört den sannolika risken av att samlingarna skingrats.

Köpet avslutades i realiteten mellan stiftelsen Thielska galleriet och bankdirektör Ernest Thiel dagen efter det klandrade beslutet fattades. Stiftelsens styrelse tillsattes av Kungl. Maj:t samma dag, som beslutet om lotteriet fat-

tades. Den består av prins Eugen (ordförande), chefen för nationalmuseum överintendenten E. G. Folcker, författaren Tor Hedberg, professor Olle Hjortzberg, advokaten E. Lidforss samt konstnärerna Christian Eriksson, N. E. Kreuger och C. V. Vilhelmson. Det torde vara all anledning förmoda, att, om det förelegat några sådana brister i utredningen, att de kunnat influera på inköpsprisets storlek, medlemmarna i denna verkligt representativa och konstförståndiga styrelse — där för övrigt jämväl nationalmuseum genom sin chef är representerad — icke skulle hava underlåtit att vidtaga erforderliga åtgärder, så mycket mer som Kungl. Maj:ts beslut allenast innebär en begränsning uppåt av inköpssumman (»högst 1,500,000 kronor»), men icke fixerar det pris, som skall erläggas.

På grund av vad sålunda anförts, finna vi, att konstitutionsutskottet icke bort göra förevarande anmälan.

B. Reservationsvis framställda anmärkningsyrkanden.

V.

[Protokoll över justitieärenden den 3 april 1925.]

av herrar *von Geijer, K. J. Ekman, Dahl, Gustafson* i Kasenberg, *Forssell* och *Almquist* i Göteborg, som anført:

Enligt protokoll över justitieärenden den 3 april 1925 yttrade statsrådet och chefen för justitiedepartementet, statsrådet Nothin, vid föredragning av underdånig nådeansökning för livstidsfången Richard Winter följande:

»I ärenden rörande nåd för livstidsfångar tillämpas sedan jämförelsevis lång tid tillbaka den praxis, att fånge, vilken omedelbart ådömts livstids straffarbete, förskonas från sådant arbete efter omkring tjugu år samt fånge, vilken dömts till livets förlust men av nåd fått straffet bestämt till livstids straffarbete, frigives efter omkring tjugufem år. Av de sedan ingången av år 1921 frigivna sju livstidsfångarna hade sålunda en avtjänat straffarbete i tjugu, en i tjugutvå, tre i tjugufem och en i tjugusex år. Blott en livstidsfånge hade frigivits efter kortare strafftid än tjugu år.

Orsaken till den i sist åsyftade fallet jämförelsevis tidiga benådningen torde hava varit att söka däri, att själva brottets art ansetts böra föranleda till ett undantag. Detsamma torde kunna i huvudsak sägas även i de fall under åren närmast före år 1921, där livstidsfångar frigivits avsevärt tidigare än vad nyss angivits såsom huvudregeln. Däremot synes hänsynen till vederbörande fånges goda uppförande under fängelsetiden och de förhoppningar, han kunnat ingiva om en laglydig levnad för framtiden, icke hava i och för sig föranlett till någon mera avsevärd förkortning av strafftiden.

Den sålunda i fråga om benådningsinstitutet tillämpade praxis har medfört, att en tidrymd av flera år kommer att ligga mellan det högsta frihetsstraff på viss tid, som får samtidigt ådömas, och den första tidpunkt, då den till närmast högre straff dömd livstidsfånge kan förvänta frigivning av nåd.

I detta sammanhang må omnämnas, att i våra grannländer Danmark och Norge tillämpas en annan praxis i fråga om nåd för livstidsfångar. I Danmark hava sålunda, enligt mig tillhandakomna upplysningar, fångar, som fått dödsstraff utbytt mot livstids straffarbete, brukat erhålla nåd efter en avtjänad strafftid för män mellan fjorton och nitton år samt för kvinnor mellan tio och fjorton år, varemot beträffande andra livstidsfångar några bestämda regler i förevarande hänseende icke följts. Vad Norge angår hava till livstids straffarbete dömda pläгат efter sexton till aderton år bliva benådade från vidare straff. Att märka är härvid, att såväl i Danmark som i Norge maximum för den tid, straffarbete på viss tid kan ådömas, är betydligt högre än enligt svensk rätt. I Finland tillämpas villkorlig frigivning av livstidsfångar efter en avtjänad strafftid av omkring tolv år.

Vad jag nu anfört torde i och för sig utgöra grundad anledning till ett övervägande, huruvida icke — om förutsättningar därför i övrigt äro för handen — nåd borde kunna beviljas livstidsfångar tidigare än hittills i allmänhet varit fallet. En särskild anledning härtill finner jag föreligga däri, att den som ådömts straffarbete på viss tid eller fängelse, kan jämlikt bestämmelserna i lagen angående villkorlig frigivning den 22 juni 1906 frigivas sedan han utstått två tredjedelar av straffet — en form av strafflindring, som i synnerhet under senare åren kommit till användning i talrika fall. Att redan nu angiva någon ny lägsta tidsgräns, då benådning av livstidsfånge tidigast bör ifrågasättas, torde icke vara lämpligt. Emellertid synes det mig, att man i högre grad än hittills bör taga hänsyn till fångens uppförande under fängelsetiden och speciellt till de förhoppningar, han kunnat ingiva om en laglydig levnad för framtiden. Ett tillbörligt beaktande av dessa synpunkter synes kunna medföra större variationer i fråga om den avtjänade strafftiden än som hittills förekommit.

Det föreliggande fallet är enligt min mening sådant, att med tillämpning av de principer, åt vilka jag nu givit uttryck, en benådning synes motiverad. Jag anser mig därför böra hemställa, att Kungl. Maj:t måtte av nåd förskona Richard Winter från fortsättning av straffarbete.»

Den föredragningslista, som ligger till grund för bl. a. ifrågavarande punkt i statsrådsprotokollet, må här återgivas i den del, som rör Winter:

»Tyske undersåten *Richard Winter* dömdes enligt Kungl. Maj:ts utslag den 21 december 1907 med tillämpning av 21 kapitlet 8 och 10 §§, 10 kapitlet 5 § och 4 kapitlet 1 § strafflagen, förstnämnda båda lagrum jämförda med 21 kapitlet 1 och 2 §§ samma lag, för rån, därvid den rånade så våldförts att han därav ljutit döden, att mista livet och vara medborgerligt förtroende förlustig för alltid.

Av nåd förskonade Kungl. Maj:t Winter från dödsstraffet och tillät honom att försona brottet med straffarbete under sin återstående livstid och förlust av medborgerligt förtroende för alltid.

Straffet började den 28 december 1907.

Nu söker Winters fader, förre tullassistenten Heinrich Winter i Magdeburg nåd för sonen, och har denne förklarar sig villig mottaga nåd.

Till samma brottslighet som Winter ansågs genom förenämnda utslag jämväl tyske undersåten Hermann Otto Ludwig Scholkemeyer förvunnen, och dömdes Scholkemeyer till samma straff, vilket dock av nåd nedsattes på samma sätt som Winters. (Nådeansökan föreligger nu även för Scholkemeyer.)

Nåd för Winter har förut sökts 4 gånger: År 1920 sökte dels Winter själv och dels hans fader nåd; ansökningen avslogs, efter Högsta Domstolens enhälliga avstyrkande, genom utslag den 19 oktober 1920. De övriga ansökningarna, som alla gjordes av fadern, avslogos, likaledes efter Högsta Domstolens enhälliga avstyrkanden, genom utslag den 29 mars 1922, den 1 mars 1923 och den 3 mars 1924.

Richard Winter är född den 9 augusti 1887 i Bremen. Han uppfostrades i hemmet till 14 års ålder och åtnjöt skolundervisning. Därefter hade han plats på flere olika ställen i Magdeburg som kontorsbiträde. I januari 1907, då han innehade sådan anställning å en fabrik i nämnda stad, blev han för fabriakens räkning skickad till posten med 3 brev, innehållande tillhoppa 12,000 mark. Han tillägnade sig brevens innehåll och reste från staden i sällskap med Scholkemeyer, vars bekantskap han förut gjort. De besökte därefter Paris, Rom och andra storstäder på kontinenten ävensom London. Slutligen anlände de i april 1907 till Stockholm. Penningarna voro då till största delen slut. I början av sin vistelse här hade de emellertid erhållit pengar av en dem åtföljande varieté-artist vid namn Modjesco, till vilken de förut utlånat en del av de tillgripna medlen. Då denne i slutet av maj reste från dem, hade deras tillgånger varit alldeles uttömda och, då de icke kunde betala hyran å det hotell, där de bodde, hade de hotats med vräkning därifrån (hotell Royal vid Norra Smedjegatan). — Den 17 juni 1907 hade de av värdinnan ånyo krävts på hyran, därvid de sagt, att de under veckans lopp skulle få pengar. Värdinnan hade medgivit dem anstånd med betalningen till lördagen den 22 juni, vilken dag de ovillkorligen skulle få flytta, om betalningen då ej vore erlagd. Torsdagen den 20 juni hade de av värdinnan ånyo blivit krävda. På eftermiddagen samma dag hade de suttit tillsammans i Berzelii park och samtalat om, huru de skulle skaffa pengar till hyran. Under samtalet hade Winter sagt till Scholkemeyer, att han i en tidning läst huru en ung man, som befunnit sig i penningförlägenhet, genom en postanvisning, som han avsänt till sig själv, lockat en brevbärare till sin bostad, där han bedövat honom och tillgripit hans pengar. Winter och Scholkemeyer hade emellertid vid detta samtal ej tänkt att söka genom en dylik utväg skaffa pengar. Vid 4-tiden på eftermiddagen hade Winter sökt belåna några reverser av Modjesco, som han erhållit för de till honom lämnade lånen, men misslyckats, och, då han åter träffat Scholkemeyer, hade de överenskommit att på liknande sätt söka råna en brevbärare på postmedel och att som nödvärnsmedel använda en i rummet varande eldgaffel. För detta ändamål hade de under Winters antagna namn avsänt ett mindre penningbelopp som postanvisning till hotellet. Då postanvisningen framlämnades av värdebrevbäraren, hade emellertid planen icke kommit till utförande på grund av bristande mod hos Scholkemeyer, som enligt överenskommelsen på tecken av Winter skulle utdela slaget med eldgaffeln, medan Winter utkvitterade försändelsen. Därefter hade

de genom pantsättning lyckats uppbringa 20 kronor, varav de betalt 15 kronor till värdinnan, som därvid medgivit dem att bo kvar, mot villkor att de betalade resterande 15 kronor den 26 juni. Den 23 juni hade de i samma syfte som förut avsänt en ny postanvisning men vid dess frambärande den 24 juni ej satt planen i verket, beroende dels på bristande mod hos Scholkemeyer och dels därpå, att de befarat att brevbäraren den dagen, som ej vore affärsdag, ej hade så stort belopp med sig som eljest. Den 24 juni hade de avsänt en ny postanvisning å 3 kr. 20 öre, hela deras kontanta tillgång, och överenskommit att sammanbinda 2 eldgafflar; enligt Winter för att ej träffa alltför skarpt, och enligt Scholkemeyer för att ett slag skulle vara tillräckligt att bedöva. Ej heller då denna försändelse den 25 juni framlämnats, hade planen kommit till utförande, enär Winter, som ej kunnat iakttaga, om brevbäraren hade mycket pengar med sig, ej givit det föreskrivna tecknet. Slutligen den 25 juni avsände de under Winters adress ett assurerat brev, och då detta dagen därpå vid middagstiden framlämnades, överfölo de brevbäraren, en 65-årig brevbärförman Olsson. Scholkemeyer tilldelade honom därvid med 2 sammanbundna eldgafflar först ett slag bakifrån i huvudet. Då brevbäraren sökte fly, grep Winter tag i honom, varefter Scholkemeyer tilldelade honom ytterligare åtskilliga slag i huvudet med eldgafflarna, så att han omsider sjönk ned på en soffa. Därpå tilldelade honom Winter ytterligare 2 slag i huvudet med eldgafflarna, så hårt han förmådde. — Stora delar av huvudskålen slogos bort och flere fingrar krossades, då brevbäraren sökte skydda huvudet. Sedan han äntligen blivit medvetslös, tillgrepo de från honom 420 kronor jämte några postförsändelser, varefter de flydde från staden. De grepos dagen därpå och erkände då brottet. Då brevbäraren ett par timmar efter brottets förövande påträffades, var han död.

Winter har enligt fångrullan i fängelset ådömts följande disciplinära bestraffningar 1) den 13 september 1913 enrum med förlust av sysselsättning under 30 dagar för vägran att lyda samt för opassande uppförande; 2) den 21 november 1914 enrum med förlust av sysselsättning under 30 dagar, därav hårt nattläger under 8 dagar, för trots, hot och oförskämt uppförande mot bevakning; 3) den 30 mars 1916 enrum med förlust av sysselsättning i förening med hårt nattläger under 5 dagar för störande av fängelseordningen; 4) den 9 september 1918 enrum med förlust av sysselsättning under 30 dagar, därav hårt nattläger under 8 dagar, för stöld av fängelset tillhörigt bröd. — Sedermera har emellertid hans uppförande förbättrats och är nu sedan åtskilliga år oklanderligt.

Heinrich Winter framhåller i förevarande ansökning, att straffet känts så mycket svårare för sonen som han måst genomgå det i främmande land, samt att sonen allt ifrån början djupt ångrat sitt brott; och anhåller han att återfå sitt barn, medan han, som nu vore 72 år, ännu kunde tillförsäkra det en ärbär framtid.

Fängelsedirektören vid Långholmen, där Richard Winter avtjänar sitt straff, Patrik Harling yttrar i intyg: Winters uppförande hade under avsevärd tid varit det bästa, och hans sinnesart hade undergått den förvandling, att brottsliga handlingar av honom för framtiden ej torde behöva befaras. Om den tanke, som gjorts fruktbärande i lagen om villkorlig frigivning, finge vara

normgivande även beträffande på livstid dömda personer, vore det tänkbart, att Winter nu skulle kunna påräkna sökt strafflindring, då han nu avtjänat $\frac{2}{3}$ av den strafftid om 25 år, som livstidsstraff vid kvalificerat brott brukade anses böra vara. Vunne en sådan uppfattning beaktande, vore Harling övertygad om att det av Winter redan genomgångna strafflidandet uträttat vad man därav hoppats.

Assistenten Georg Cederblad säger: Winter hade under de senaste 6 åren uppfört sig oklanderligt och tydligt ådagalagt ett förbättrat sinne. I följd härav vore han ock sedan en längre tid tillbaka tilldelad en ansvarsfull förtroendesyssla, som han skötte på ett synnerligen förtjänstfullt sätt. Man kunde numera hysa förhoppning om att han efter återvunnen frihet komme att förhålla sig väl.

Assistenten S. Brooling anför: Winter skötte sig sedan lång tid tillbaka synnerligen väl samt vore duktig och pålitlig i arbetet, varför han tillvunnit sig stort förtroende. Hans sinnesbeskaffenhet hade under fängelsetiden undergått sådan ändring till det bättre, att han av allt att döma komme att, om han nu bleve fri, för framtiden föra en obrottslig vandel. Säkerligen bleve han ej bättre genom att längre kvarhållas i fängelse. Det vore därför väl, om nådeansökningen bleve bifallen.

Pastorn C. J. Carlberg yttrar: Winter syntes uppriktigt ha ångrat sitt brott. Han hade under många år visat ett mycket gott uppförande, som torde framgå ur en djupare ändring i sinnet och bero på en allt mera ökad stadga i karaktären. God anledning finnes att vänta, att Winter, om han nu bleve frigiven och finge återvända hem, skulle komma att föra en hedrande vandel. En förlängd strafftid syntes Carlberg snarare bli till men än till verkligt gagn. Härtill komme att, så länge Winters gamla föräldrar vore i livet, de och deras hem utgjorde det värdefullaste stöd för den hemvändande sonen i hans arbete för beredande av sin utkomst i hemstaden. Bifall tillstyrktes därför varmt till föreliggande ansökan.

Winter är enligt läkarbetyg fullt arbetsför.

Fängvårdsstyrelsen säger i avgivet utlåtande: Winter kunde ej betraktas såsom en yrkesmässig eller förhärdad brottsling. Han hade ock de sista 6 åren visat en påfallande sinnesändring, synnerligen förtjänstfullt skött en ansvarsfull förtroendesyssla och ingivit fängelsemyndigheterna verklig tilltro. Han befunde sig ännu i den ålder, att han syntes kunna på fri fot bliva en nyttig samhällsmedlem. Då således överbärande sannolikhet finnes för att det straff, han utstått, fyllt sitt ändamål, kunde det ifrågasättas, huruvida han skulle kunna försättas i frihet. Likasom en villkorlig frigivning från ett på viss tid ådömt frihetsstraff i regel visat sig lända till brottslingens bästa, skulle ett därmed överensstämmande förfaringssätt helt visst kunna vara till fördel för en på livstid dömd, om överhuvud frigivning ansåges böra komma honom till del. Om Kungl. Maj:t skulle anse skäl nu föreligga till Winters benådning, hemställde styrelsen, att Winter, såvida han ej komme att jämlikt Kungl. Maj:ts beslut den 24 april 1908 utlämnas till tyska myndigheter eller bleve från riket utvisad, måtte för avsevärd provotid underkastas särskild tillsyn

med påföljd att, om han under denna tid beginge brott, som störde allmän säkerhet, eller annars bröte mot givna föreskrifter, han ånyo bleve intagen i straffängelse för att fortsätta livstidsstraffet. Beträffande den ifrågasatta tillsynen torde i tillämpliga delar bestämmelserna angående villkorlig frigivning böra följas.

Enligt anteckning i fångrullan har Kungl. Maj:t genom beslut den 24 april 1908 förordnat att, därest fråga om nåd för Winter skulle förekomma, under rättelse härom skulle genom justitiedepartementets försorg meddelas tyska regeringens.

Högsta Domstolen (Justitieråden Thomasson, Améen, Molin, Appelberg och Tiselius) har funnit anledning ej förekomma att tillstyrka bifall till ansökningen.»

Såsom framgår av departementschefens uttalande till statsrådsprotokollet, har under senare tid benådningsrätten i fråga om livstidsfångar i regel tillämpats sålunda, att strafftiden kommit att utgöra för fånge, som omedelbart ådömts livstids straffarbete, omkring tjugu år och för fånge, vilken av nåd fått ådömt dödsstraff nedsatt till livstids straffarbete, omkring tjugufem år.

Efter att hava erinrat om den i grannländerna å ifrågavarande område tillämpade praxis, innefattande en kortare strafftid, finner departementschefen anledning till övervägande, huruvida icke nåd borde kunna beviljas livstidsfångar tidigare än hittills i allmänhet varit fallet. *En särskild anledning* härtill säger sig departementschefen finna i den genom lagen den 22 juni 1906 medgivna villkorliga frigivningen efter det att frihetsstraff på viss tid till två tredjedelar avtjänats. Och slutligen framhålles önskvärdheten därav, att vid prövning av benådningsfrågor större hänsyn än vad hittills skulle hava ägt rum måtte tagas till fångens uppförande under fängelsetiden och till »de förhoppningar han kunnat ingiva om en laglydig levnad för framtiden.» »*Med tillämpning av de principer*», åt vilka sålunda givits uttryck, har departementschefen tillstyrkt den ifrågavarande benådningen.

Utan att i förevarande ordning till granskning upptaga de särskilda grunder, som åberopats — därvid emellertid må anmärkas, att den anförda analogien till villkorlig frigivning är direkt stridande mot den förutsättning, som rådde vid införandet av nämnda institut — skall här endast framhållas, att departementschefen uppenbarligen givit tillämpning åt en ny princip i fråga om benådning från livstids straffarbete, vilken i fråga om effektiviteten åt detta straff inrymmer ett annat innehåll än i det hittills avsedda. Då det beaktas att genom dödsstraffets borttagande livstids straffarbete erhållit en delvis förändrad ställning i straffskalan samt i samband härmed fråga om införande av frihetsstraff å viss tid till högre mått än nuvarande högsta strafftid aktualiserats — därom förarbetena till dödsstraffets avskaffande bära vittne — synes det oss icke hava bort ifrågakomma att på sätt som nu skett

genom ett principuttalande söka utforma benådningsinstitutet, såvitt angår livstids straffarbete, i sådan riktning, att åt detta straff gives en väsentligt lindrad karaktär.

Vi hava alltså funnit, att utskottet bort, jämlikt 107 § regeringsformen, framställa anmärkning mot föredragande departementschefen statsrådet Nothin för det råd han i förevarande ärende givit Konungen.

VI.

[Protokoll över utrikesdepartementsärenden den 12 januari 1924.]

av herr *Reuterskiöld*, som med instämmande av herrar *Thulin*, *David Bergström*, *Fast* och *Hedvall*, anförde:

Den 28 sept. 1917 förordnade Kungl. Maj:t läroverksadjunkten, fil. lic. E. Strömberg att verkställa utredning av frågan om utsträckningen av svenskt territorialvatten m. m. samt att upprätta de författningsförslag, som härav kunde föranledas. Strömberg avled i maj 1921 utan att hava fullbordat arbetet, som intill 1 jan. s. å. dragit en kostnad av 26,555:80, vartill under 1921 beräknades komma omkr. 3,000 kr. Ang. de bedrivna förarbetenas resultat vid Strömbergs död lämnas i riksdagsberättelsen 1922 s. 114 utförlig redogörelse, var- efter i 1923 års riksdagsberättelse s. 29 om denna utredning helt kort med- delas, att »utredningen, som vilat efter Strömbergs i maj 1921 timade frånfälle, är numera att betrakta som avslutad.»

Under loppet av 1923 begärde dr N. N. i utrikesdepartementet att få taga del av det sålunda sammanbragta materialet i och för egna undersökningar i ämnet, men avvisades med förklaringen, att materialet vore av hemlig natur, vartill sökanden, som bestred, att detta vore riktigt, genmälte, att han, i den mån vissa handlingar, som funnes i samlingen, dock »författningsenligt» möjligen vore hemliga, icke önskade taga del av dessa. Efter anmodan inkom därpå dr N. N. till utrikesministern med skriftlig framställning, 18 okt. 1923, vari han, under erinran, att den under 1921 enligt uppgift i marinstaben och utrikes- departementet efter Strömbergs död fortsatta bearbetningen jämlikt 1923 års riksdagsberättelse vore avslutad, anhöll att i marinstaben, där handlingarna då förvarades, eller eljest få taga del av det i 1922 års riksdagsberättelse omför- mällda material, i den mån detta icke vore, mot förmodan, av hemlig natur, Sökanden framhöll härvid tillika, »att ett författningsvidrigt undanhållande av detta på statens bekostnad sammanbragta material» syntes vara »till uppen- bart men såväl för den fortsatta vetenskapliga forskningen på området som för lösningen av vissa rättsligt och praktiskt angelägna spörsmål, vilka lida av nuvarande rättsosäkerhet beträffande den svenska territorialgränsens drag- ning.»

I svaret, som avgavs 26 okt. 1923 genom kabinetssekreteraren och blev ne- kande, *vidhölls icke uppfattningen om samlingens hemliga natur*, utan fram- hölls i stället, att det efter Strömbergs död hopsamlade, men delvis oordnade

materialet, som sedermera varken slutbearbetats eller om vars vidare bearbetande intet beslut fattats, aldrig av Strömberg officiellt överlämnats eller avslutats, vadan »de promemior m. m., som av Strömberg utarbetats, *alltså icke kunna anses hava sådan karaktär, att jämlikt § 2 mom. 4 tryckfrihetsförordningen skyldighet att utlämna desamma föreligger*». Efter ytterligare skriftväxling fastställdes i skrivelse 3 nov. 1923 från kabinetssekreteraren, att svaret av 26 okt. omfattade ej blott där berörda »promemior m. m.», utan jämväl de av sökanden åsyftade »excerpterna, avskrifterna och anteckningarna».

Sökanden anmälde saken hos J. O., som, sedan kabinetssekreteraren i förklaring av 7 nov. 1923 meddelat, att han allenast verkställt ett av utrikesministern fattat beslut, resolverade, att sökandens anmälan icke kunde föranleda vidare åtgärd, då departementsärenden icke underlåge hans prövning.

I anledning härav vände sig sökanden den 15 nov. 1923 i underdånig skrift till Kungl. Maj:t med anhållan om tillstånd att taga del av den Strömbergska utredningen och framhöll därvid, att kabinetssekreterarens uppgift om arbetet såsom icke avslutat stode i strid med riksdagsberättelsen. Genom beslut 12 jan. 1924 — alltså nära två månader efter skriftens ingivande — avslog Kungl. Maj:t på hemställan av ministern för utrikesärendena, frih. Marks v. Würtemberg, sökandens begäran, varvid föredraganden dels åberopade vad i svaret 26 okt. 1923 anförts såsom grund för avslag, dels vitsordade, att visserligen »någon bearbetning av detsamma icke ägt rum, ej heller beslut fattats om utredningens slutförande», men att »förr eller senare bör emellertid enligt min mening den åt Strömberg uppdragna utredningen bringas till slut, varvid det av Strömberg hopsamlade materialet naturligtvis bör under erforderlig kontroll och bearbetning komma till användning»; föredraganden tillade, att »även i sitt nuvarande skick torde detta material kunna i ett eller annat fall komma till nytta vid utredningar, som ifrågakomma inom departementet», och uttalade till sist den anmärkningsvärda uppfattningen, »att åt utomstående lämna tillgång till materialet, sådant det nu befinnes, synes mig däremot icke vara lämpligt och ej heller påkallas av tryckfrihetsförordningens bestämmelser om handlingars offentlighet.»

Klarare än sålunda skett i föredragandens yttrande torde knappast rätten till preventiv censur kunna proklameras, under det att i gällande tryckfrihetsförordning all preventiv censur principiellt förbjödes. Men lika betänkligt måste det anses vara, att föredraganden synes vilja för exklusivt begagnande inom ett verk reservera handlingar, som *kunna* bli till nytta inom detsamma, oaktat något behov av deras användande icke föreligger. Även detta står i uppenbar strid med tryckfrihetsförordningen.

Av departementschefens uttalande framgår för övrigt med full evidens, när det sammanställes med den erinran, som sökanden gjort angående motsägelser mellan uppgiften i riksdagsberättelsen 1923 och kabinetssekreterarens påstående, att arbetet ej avslutats, att, vid de tidpunkter under 1923, då sökanden gjorde sina olika försök att få begagna det Strömbergska materialet för undersökningar, intet som helst bearbetande därav pågått vare sig inom marinstaben eller inom utrikesdepartementet. Men även om detta, mot förmodan och i strid

med protokollets uppgifter, hade varit fallet, är uppenbart, att materialet i fråga åtminstone tidvis kunnat ställas till sökandens förfogande utan minsta olägenhet för arbetet inom departementet eller staben. Då alltså en vägran ej kunde motiveras med behovet för departementet eller staben att exklusivt disponera över samlingarna, återstod ingen annan utväg än den att förklara dem icke utgöra offentliga handlingar.

Därest med denna motivering annan myndighet än departementschef eller Kungl. Maj:t hade vägrat handlingarnas utlämnande, så hade, enligt rådande och riktig praxis, omedelbart följt åtal genom J. O.

Föredragandens mening, att de Strömbergiska samlingarna icke skulle utgöra offentliga handlingar, synes närmast stödja sig på två omständigheter, den ena att samlingarna icke av Strömberg överlämnats till departementet, vilket dock uppenbarligen varit omöjligt, enär Strömberg avled, innan detta kunde ske, och den andra att samlingarna innehålla handlingar till en oavslutad utredning. Att utredningen som sådan avslutats, är officiellt förklarat för riksdagen av Kungl. Maj:t, men häri ligger blott, att det officiella arbetet därmed upphört, utan att omedelbar fortsättning avsetts. Däremot är tydligt, att arbetet så till vida är oavslutat, som intet annat än förarbeten och material föreligga såsom resultat. Om en kommittés arbeten avbrytas och kommittén upplöses, utan att slutligt betänkande avgivits, bliva dess handlingar det oaktat offentliga handlingar och närmast arkivhandlingar inom det verk, som övertager dem efter den upplösta kommittén, vilken hittills lika litet som det Strömbergiska stärbhuset ansetts berättigad att behålla vad på offentlig bekostnad samlats. Huruvida handlingarna vid mottagandet vederbörligen diariiförts eller icke, är i detta hänseende utan betydelse. Ostridigt finnas de Strömbergiska samlingarna under utrikesdepartementets disposition — de hava av departementet på begäran tillställts utskottet — och obestridligt utgöra de icke någon privat deposition därstädes, över vilken deponenten skulle förfoga; obestridligt angå samlingarna frågan om en på offentligt uppdrag börjad och av staten bekostad utredning av Sveriges sjögräns och falla sålunda ostridigt under grundlagens definition på offentliga handlingar (= »allmänna ärenden rörande handlingar — — — av vad namn och beskaffenhet de vara må»). Det är under sådana förhållanden oförklarligt, att föredraganden — liksom nu utskottsmajoriteten — över huvud kunnat gå in för påståendet, att de icke skulle utgöra offentliga handlingar.

Med stöd av vad sålunda anförts, hava vi yrkat, att utskottet bort hos riksdagen göra anmälan om anmärkning enligt RF § 107 mot föredragande departementschefen, frih. Marks v. Würtemberg, för ovannämnda beslut enligt skrivelsen av 26 okt. 1923 och för rådslaget av 12 jan. 1924.

VII.

av herrar *David Bergström* och *August Ljunggren*, vilka anförde:

Sedan riksdagen med anledning av Kungl. Maj:ts i proposition gjorda framställning prövat behovet av en statstjänst och beslutit tjänstens upprättande,

är det regeringens och i första hand vederbörande departementschefs plikt att tillse, att denna tjänst vederbörligen upprätthålles. Regeln gäller med samma styrka tjänster utrikes som inrikes. Ändamålet med de i och för en statstjänst anvisade lönedel m. m. är och måste vara tjänstens upprätthållande.

Att i den allvarliga och orosfyllda tid, som under fjolåret var rådande i Kina, den diplomatiska post, som i dess huvudstad enkom upprättats för att vårt land ständigt skulle kunna vara självrepresenterat därstädes och vars betydelse för jämnt ett år sedan så tydligt understrukits från riksdagens sida, sedermera faktiskt fått stå blottad under mer än ett halvt års förlopp, måste anses synnerligen anmärkningsvärt.

Efter det riksdagen den 21 maj sistlidet år i avseende å denna post och mot planen på dess indragande sagt sitt vägande ord, blev legationsrådet och chefen för första byrån å politiska och handelspolitiska avdelningen i utrikesdepartementet friherre Axel Werner Carl Eriksson Leijonhufvud jämlikt protokoll över utrikesdepartementsärenden hållet inför Konungen i statsrådet den 27 juni 1924 förordnad att från och med den 1 därpåföljande juli vara legationsråd vid beskickningen i Peking. Från och med sistnämnda dag utgick lönen å denna befattning till den sålunda förordnade innehavaren av densamma. Men först fem månader därefter eller den 29 november 1924 var friherre Leijonhufvud redo att inträda i tjänst i Peking och där taga vård om Sveriges intressen såsom t. f. Chargé d'Affaires.

Mitt under mellantiden mellan det första och det sista av de data, som ovan angivits, begynte det brinnande inbördes krig i Kina, varom många förebud hade varslat och som gick fram över dess huvudstad och stora delar av landet. Icke ens detta krigstillstånd synes vår högsta utrikesledning funnit utgöra anledning att följa exemplet av vad som eljest i krigstid är övligt i Yttersta Östern liksom annorstädes, nämligen att varje där representerad makt ger sina diplomatiska liksom konsulära beställningshavare order att ofördröjligen och på kortaste väg begiva sig till sina poster för att där på bästa och verksamaste sätt tillvarataga det egna landets och dess undersåtars intressen.

Då dåvarande utrikesministern med avseende å vad här berörts synes oss hava brustit i uppfyllandet av de fordringar, § 107 regeringsformen ställer på en Konungens rådgivare, vilken har att såsom chef för det departement, till vilket utrikes ärendena höra, utöva sitt förtroendeämbete, hava vi yrkat, att konstitutionsutskottet skulle, jämlikt nämnda paragraf, för riksdagen anmäla förhållandet.

VIII.

[Protokoll över försvarsärenden den 11 april 1924.]

av herr *David Bergström*, som anförte:

Under augusti—december månad 1914 hade på föredragning av översten E. M. Wikland såsom dåvarande fördelningsintendent vid IV arméfördelningen generallöjtnanten C. A. H. Jungstedt i egenskap av dåvarande chef för fördelningen meddelat beslut, varigenom till leverantörer av stenkol, koks och livsme-

del till truppförband och förvaltningar inom arméfördelningsområdet i olika poster utbetalats 31,461 kronor 40 öre utöver vad dessa leverantörer enligt ingångna kontrakt ägde att erhålla av kronan.

Då arméfördelningschefen icke ägt befogenhet att upphäva gällande kontrakt, hade revisionen hos arméförvaltningen vid granskning av dithörande räkenskaper för åren 1914 och 1915 yrkat, att Jungstedt och Wikland, vilka jämlikt 6 § i förordningen den 11 oktober 1907 angående förvaltningen vid armén, dess ändamål och organisation vore gemensamt ansvariga för de fattade besluten, måtte förpliktas ersätta berörda sammanlagda belopp.

Genom fyrtiofyra särskilda resolutioner hade arméförvaltningens civila departement på de av revisionen anförda grunder prövat skäligt att med fastställande av anmärkningarna förplikta Jungstedt och Wikland att till respektive regementens och förvaltningars kassor gemensamt inbetala ifrågavarande 31,461 kronor 40 öre, dock med öppen lämnad rätt för dem att hos vederbörande söka sitt åter efter befogenhet.

Kammarrätten, där Jungstedt och Wikland anfört besvär över arméförvaltningens civila departements resolutioner, fann enligt utslag av den 8 december 1921 icke skäl att i dessa resolutioner göra ändring.

Häröver anförde Jungstedt och Wikland besvär, fullföljande sin hos kammarrätten förda talan, men tillika anhållande att, därest deras yrkande icke skulle bifallas, av nåd bliva befriade från återbetalningsskyldighet.

Kammarrätten, som infordrade vederbörandes förklaring över besvären, fann sig ej kunna tillstyrka bifall till klagandenas tillika gjorda ansökning att av nåd varda befriade från betalningsskyldighet.

Regeringsrätten, där målet föredrogs den 19 februari 1924, fann ej skäl att göra ändring i kammarrättens utslag. Vidkommande Jungstedts och Wiklands ansökning att ändock bliva befriade från den dem ådömda återbetalningsskyldighet, hemställde regeringsrättens flesta ledamöter — regeringsråden Wall, Ernberg och Rydén — »att Kungl. Maj:t måtte med avseende å vad i målet förekommit bereda klagandena ersättning för vad de kunde visa sig hava utgivit på grund av Kungl. Maj:ts beslut». De två övriga ledamöterna — regeringsråden Palmgren och Söderwall — hemställde »att Kungl. Maj:t ej måtte finna skäl bifalla ansökningen».

Vid föredragning inför Hans Kungl. Höghet Kronprinsen i statsrådet den 11 april 1924 fattades slutligen i enlighet med föredragande departementschefens hemställan, vilken av statsrådets övriga ledamöter biträdades, det beslut att »Kungl. Maj:t vill med hänsyn till förekomna omständigheter låta bero vid de anmärkta utbetalningarna».

Att i ett fall sådant som det förevarande, där den ådömda betalningsskyldigheten gällt betydande belopp, där Kammarrätten enhälligt och bestämt uttalat sig mot den sökta befrielsen av nåd från betalningsskyldighetens fullgörande och där stor meningsskiljaktighet i detta avseende varit rådande i regeringsrätten, Kungl. Maj:ts regering ansett sig kunna och böra, utan riksdagens hörande, befria klagandena från betalningsskyldighetens fullgörande, torde även på de

håll, där man vill göra gällande, att Konungen härtill äger obestridlig rätt, befinnas innebära något för mycket av regerande maktfullkomlighet.

Under erinran om vad som vidkommande gränserna för Konungens benådningsrätt på sin tid anförts av konstitutionsutskottet i dess dechargebetänkande av år 1892 och med framhållande av vikten av att dessa i regeringsformen utstakade gränser upprätthållas, har jag yrkat, att utskottet skulle, jämlikt § 107 regeringsformen, hos riksdagen göra anmälan om de rådslag, i enlighet varmed nu ifrågavarande beslut fattats.

IX.

[Protokoll över socialärenden den 20 juni 1924.]

av herrar *Sävström, G. W. Hansson, Borg, Sjöström, Fast och Jensen*, som anförde:

Då giltighetstiden för lagen av den 17 juni 1921 med bestämmelser mot oskälighyresstegring, den s. k. »hyresstegringslagen», skulle enligt riksdagens beslut upphöra att gälla från och med den 30 sept. 1923, förelade Kungl. Maj:t 1922 års riksdag en proposition (nr 250) med förslag om fortsatt tillämpning av denna lag.

Första lagutskottet yrkade avslag på den kungl. propositionen.

Andra kammaren beslöt med 115 röster mot 85 bifalla en vid utlåtandet fogad reservation, som innebar bifall till den kungl. propositionen, då däremot första kammaren beslöt med 58 röster mot 57 avslå densamma.

I anledning av kamrarnas skiljaktiga beslut avlog riksdagen sålunda förslaget om fortsatt tillämpning av denna lag.

För att ersätta den ovannämnda upphävida lagen avlät Kungl. Maj:t vid 1923 års riksdag en proposition med förslag till lag med vissa bestämmelser angående hyra. Däri föreslogs att § 9 måtte erhålla följande lydelse:

»1. Inom stad med en mantalsskriven folkmängd vid 1923 års ingång av minst 30,000 skall, där icke Konungen på framställning av stadsfullmäktige medgiver undantag, genom kommuns försorg förmedlas uthyrning av omöblerade bostadslägenheter.

2. Konungen äger på framställning av stadsfullmäktige i stad, där bostadsförmedling jämlikt 1 mom. eller eljest av kommun ombesörjes, förordna om skyldighet, enligt därom i sammanhang med förordnandet givna föreskrifter göra anmälan om hyresledighets inträdande och upphörande ävensom lämna andra för förmedlingen erforderliga uppgifter.

Har sådant förordnande meddelats, vare den, som försummar att i föreskriven tid och ordning göra anmälan eller lämna uppgift, förfallen till ansvar av böter från och med fem till och med tvåhundra kronor.»

Vidare föreslog Kungl. Maj:t, att lagen skulle träda i kraft den 15 mars 1923 utom §§ 9, 10 och 12, vilka skulle träda i kraft den 1 oktober samma år.

Första lagutskottet yrkade bifall till propositionen med några smärre ändringar, och riksdagen biföll utskottets förslag den 7 mars 1923.

Vad angår ovan citerade § 9 är att märka, att varken socialstyrelsen, lagrådet eller utskottet hade något att erinra gentemot densamma och i kamrarna gjordes inga sakliga erinringar emot denna §.

Av departementschefens anförande till statsrådsprotokollet framgår, att han ansåg det vore synnerligen angeläget, att detta förslag av riksdagen godkändes, så att nya lagen omedelbart kunde efterträda och ersätta den året förut upphävida lagen. Det torde kunna anses uppenbart, att insamlandet av de statistiska uppgifter och annat därmed sammanhängande material, som pågått under hyresstegringslagens tillvaro, bort utan avbrott fortsättas, så att några luckor i denna undersökning icke komme att uppstå. Uti de större städerna ansåg man nämligen, att den mest kritiska tidpunkten på detta område komme att bli, då den gamla lagen upphörde att gälla, alltså den 1 oktober 1923. Även den därpå nästkommande flyttningsdagen, den 1 april 1924, ansågo hyresnämnderna komma att bli ganska besvärlig, men man ansåg sig dock kunna vara tillfredsställd, då riksdagen genom sitt beslut om anmälningsplikten kunde göra det möjligt att ändock kunna följa utvecklingen på detta viktiga område, till gagn ej minst för den fortsatta lagstiftningen härom.

På grund härav beslöt Hälsingborgs stadsfullmäktige den 17 april 1923 göra framställning till Kungl. Maj:t om utfärdande av förordning om anmälningsplikt i enlighet med riksdagens beslut. Samma beslut fattade stadsfullmäktige i Göteborg den 28 juni 1923, Örebro den 10 oktober 1923, Malmö den 14 december 1923 och Stockholm den 21 januari 1924. Framställningarna inkommo till Kungl. Maj:t resp. den 28 nov., 11 aug., 5 nov. 1923, den 12 jan. och 13 febr. 1924.

Först den 20 juni 1924 beslöt Kungl. Maj:t utfärda den sålunda begärda och av riksdagen beslutade förordningen.

Med hänsyn till riksdagens beslut och ärendets brådskande natur anse vi, att Kungl. Maj:t bort med större skyndsamhet ha föranstaltat om förordningens utfärdande, så att den kunnat tillämpas redan den 1 okt. 1923 eller åtminstone den 1 april 1924.

Det långa dröjsmålet har medfört, att under ett helt år de nu av dessa städer tillsatta bostadsförmedlingsanstalterna icke kunnat vara till det gagn och den nytta, som riksdagen avsåg, då denna lag beslutades.

Vi ha därför ansett, att konstitutionsutskottet bort göra anmärkning enligt § 107 i R. F. mot dåvarande departementschefen, statsrådet Malm.

X.

[Protokoll över kommunikationsärenden den 11 juli 1924.]

av herrar *Stendahl, Reuterskiöld, David Bergström, N. J. F. Almkvist, A. W. Johansson, Forssell* och *Almqvist* i Göteborg, som anförde:

Svenska Stenkolsaktiebolaget Spetsbergen ingav till Kungl. Maj:t nedanstående, den 12 juni 1924 daterade skrivelse:

»I skrivelse av den 22 juni 1923 har Kungl. Maj:t meddelat undertecknat bolag, att riksdagen i anslutning till Kungl. Maj:ts proposition av den 16 mars 1923 medgivit, att bolaget finge av statsmedel beviljas ett lån av 1,500,000 kronor att utgå med 1 miljon kronor den 1 juli 1923 och 500,000 kronor den 1 juli 1924 på villkor, som innefattas i det i propositionen över handelsärenden av den 16 mars 1923 intagna förslaget till överenskommelse mellan svenska staten och bolaget, dock med vissa angivna ändringar.

Av nyssnämnda summa, 1,500,000 kronor, voro 300,000 kronor avsedda till två årliga amorteringar av bolagets banklån, vilka enligt överenskommelsen mellan svenska staten och bolaget skulle avbetalas med 150,000 kronor för varje år räknat från och med den 1 juli 1923. Av återstående 1,200,000 kronor skulle för en summa av 638,000 kronor på Spetsbergen utföras nyanläggningar enligt sakkunnigas förslag Alt. II B i Kungl. Maj:ts proposition 173 till riksdagen av den 16 mars 1923. Återstoden eller 562,000 kronor skulle användas till räntor under byggnadstiden samt till rörelsekapital.

Sedan de i sakkunnigas utlåtande upptagna anläggningsarbetena nu i det närmaste slutförts och i varje fall bliva slutförda före den 1 oktober innevarande år på sätt, som i början av år 1923 vid sakkunnigas behandling av frågan beräknades, befinna sig bolagets anläggningar på Spetsbergen i sådant skick, att årsproduktionen av stenkol kan uppdrivas till i Kungl. Maj:ts proposition Alt. II B upptagna 102,000 skeppningsbara ton. Genom en mindre utökning av bolagets förråd av maskiner och vagnar skulle driften kunna ytterligare ökas till 120,000 skeppningsbara ton om året.

De förutsättningar under vilka riksdagen år 1923 beviljade ovan nämnda anslag hava sålunda uppfyllts. Samtidigt med att arbetena med anläggningens utvidgning hava bedrivits, har driften uppehållits i sådan omfattning, att innevarande sommar beräknas kunna skeppas 100,000 ton stenkol. Bolagets kostnader för produktionen av dessa kol torde komma att understiga fjolårets med omkring 2 kronor per ton, varjämte frakterna innevarande år torde bli omkring 2 kronor per ton lägre än år 1923, på grund av att genom förbättrade utlastningsanordningar ett för skeppningen lämpligare tonnage nu kan användas. Med dessa nedsättningar i driftskostnaderna har bolaget kommit till ett självkostnadspris av omkring 25 kronor per ton för 1924 års spetsbergskol levererade i svensk hamn.

Vid tiden för ärendets behandling av de sakkunniga d. v. s. i början av år 1923 var priset på med spetsbergskolen jämvärdiga engelska stenkol i Sverige omkring 27 kronor per ton. Sakkunniga uttalade i sitt till Kungl. Maj:t avgivna yttrande den förmodan, att de engelska stenkolspriserna skulle, huvudsakligen på grund av väntad förhöjning av arbetslönerna vid de engelska stenkolsgruvorna, i en nära framtid komma att stiga. Någon sådan stegring av stenkolspriserna inträffade emellertid icke under år 1923 om man undantager en tillfällig uppgång av desamma under månaderna februari—maj. Bolaget erhöll för sina under året 1923 levererade stenkol ett medelpris av 26:60 kronor per ton, cif svenska hamnar, vilket pris med omkring 2 kronor och 25 öre per ton understeg bolagets dåvarande självkostnadspris. Detta kolpris har hållit

sig tämligen konstant med mindre variationer uppåt och nedåt tills omkring mars månad innevarande år. Engelska gruvarbetarna hava erhållit en förhöjning av 1923 års arbetslöner genom en överenskommelse, som undertecknades i slutet av sistlidne maj månad. Denna förhöjning torde innebära en ökning i produktionskostnaderna för engelska stenkolk med omkring 1 1/2 shilling per ton. Det oaktat har under maj månad innevarande år kolpriset fallit i sådan grad, att för statens järnvägars senaste kolköp, omfattande omkring 220,000 ton stenkolk, betalats ett pris, som för spetsbergskolen betyder ett pris i svensk hamn av c:a 22 kronor per ton. Då bolaget under innevarande år beräknar att, inklusive bunkers, utskeppa omkring 100,000 ton stenkolk och beräknat att, i enlighet med de sakkunnigas antagande, för dessa stenkolk erhålla ett pris i svensk hamn av omkring 26 kronor per ton, så innebär detta plötsligt inträffade prisfall en minskning i bolagets beräknade inkomster av omkring 400,000 kronor.

Bolaget har emellertid ansett sig böra verkställa en beräkning även över det förutsebara resultatet av bolagets verksamhet under driftsåret 1924—1925, under förutsättning att samma låga kolpriser komme att vara gällande även sommaren 1925, då slutgiltiga priset på stenkolen från Spetsbergen, brutna under driftsåret 1924—1925, skall bestämmas. Denna utredning giver vid handen, att genom den största sparsamhet och under förutsättning av att fraktsatserna icke åtminstone väsentligt överstiga dem, som under innevarande skeppnings-säsong betingats, samt att jämväl under nästkommande år ett förskott från statens järnvägar på sätt här nedan föreslås för innevarande år erhålles, bolagets rörelse går praktiskt taget ihop vid ovan nämnda pris för spetsbergskolen av cirka 22 kronor per ton, cif Göteborg.

De med statslånet gjorda nyanläggningarna och inköpta effekterna för vinnande av ökad driftsekonomi komma först under driftsåret 1924—1925 till sitt fulla utnyttjande, i enlighet med den av statsmakterna vid statslånets beviljande gillade planen. Vidare är det långt ifrån uteslutet, att det inträffade prisfallet å stenkolsmarknaden endast är tillfälligt och snart kommer att följas av uppåtgående pris.

Bolaget har för avsikt att i början av år 1925, sedan en större erfarenhet vunnits beträffande huru prisläget å stenkolk stabiliserat sig och av utfallet av driften vid Sveagruvan under höstmånaderna till Eders Kungl. Maj:t inkomma med redogörelse över bolagets ställning för vidtagande av de åtgärder beträffande bolaget, som då kunna anses av förhållandena betingade.

På grund av de säregna omständigheter, under vilka bolagets drift försiggår måste bolaget redan i början av varje driftsår, d. v. s. i juli och augusti, inköpa den proviant och de materialier, som äro nödvändiga för bolagets drift under ett år. Dessa utgifter belöpa sig för närvarande till en summa av omkring 500,000 kronor eller ett belopp något större än det rörelsekapital, som av riksdagen anvisats.

I anslutning till vad av bolaget anförts får bolaget hemställa, det Eders Kungl. Maj:t måtte bemyndiga statens järnvägar att under nästkommande augusti utbetala ett förskott av 450,000 kronor motsvarande med för närvarande tillämpade grunder beträffande förskottsbetalning en stenkolskvantitet av

30,000 ton. Denna kvantitet beräknar bolaget vara bruten och upplagd å statens järnvägars upplag vid Sveagruvan senast under januari månad 1925.»

Till denna skrivelse var fogad följande kapitalbehovskalkyl för tiden 1 juni 1924—31 december 1925:

»1925.

Frakter å 7:50 kronor varvid bunkers krediteras med 13:— kronor per ton
cif 80,000 ton å 22:—,

fob 21,000 » å 15:—.

Driftkostnader oktober 1924—september 1925 enligt denna tabell — 14:—
f. o. b.

I tabellen ej medtaget.

Avgift Kommissionen Köpenhamn, Exportavgift och skatter till Norge.»

I infortrat utlåtande vitsordade Kungl. järnvägsstyrelsen, att det pris, som styrelsen komme att betala för Spetsbergskolen under skeppningsåret 1925, av Spetsbergsbolaget riktigt angivits till kr. 22:— per ton, eif svensk hamn, samt att styrelsen för sin del icke hade något emot att utbetala det begärda förskottet.

I detta sammanhang torde böra framhållas, att statsmakterna vid tidigare tillfällen upprepade gånger trätt hjälpende emellan, när det gällt att försöka rädda de svenska kolföretagen på Spetsbergen från ruin.

Såsom framgår av bolagets här ovan citerade skrivelse, hade statsmakterna senast våren 1923 anslagit ett belopp av 1 1/2 miljon kronor för detta ändamål, och hade i denna summa inräknats nödigt rörelsekapital för bolaget.

Bolagets skrivelse visar, att detta rörelsekapital konsumerats, och bolagets styrelse- och revisionsberättelser för de senare åren visa följande förluster:

Balanserad förlust per den 30/6 1922	Kr. 337,725: 83
ytterligare » » » » 1923 »	181,665: 94
» » » » 1924 »	<u>133,981: 50</u> Kr. 653,373: 27

Härtill kommer, att någon avskrivning å anläggningar och inventarier icke förekommit under de senaste åren. Förlusten är således i verkligheten betydligt större än vad här ovan angivits.

Bolagets ställning var således i juni 1924 synnerligen prekär, och hade icke då hjälp lämnats, torde bolaget antagligen fått inställa driften.

Att Kungl. Maj:t, efter vad som förekommit, icke ville taga på sitt ansvar att utan riksdagens hörande låta bolaget stoppa, är lätt att förstå och på intet sätt förtjänt av klander, men sättet på vilket hjälpen givits är knappast det rätta.

Vid statsleveranser förekommer ju rätt ofta, att förskott av intill 1/3 av leveranssumman, sedan betryggande säkerhet ställts, gives, men det förekommer icke, att dylika förskott lämnas för kolleveranser, utan gäller vid dylika leveranser genomgående, att varan betalas mot presterande av fullständiga avlastningsdokumenter. Mot denna sed har undantag vid ett par tillfällen gjorts för

svenska Spetsbergskol, och beviljades sista gången dylikt förskott gavs, och då kolen gällde c:a kr. 29:—, cif svensk hamn, ett förskott av kr. 15:— per ton. En säkerhetsmarginal fanns således, och har tidigare alltid funnits vid dylika tillfällen.

Nu begärde bolaget att i förskott erhålla kr. 15:— per ton, vilket belopp motsvarar, eller till och med överstiger det värde, som av bolaget självt angivits motsvara kolens värde fob Spetsbergen. Säkerhetsmarginalen skulle således icke endast helt och hållet bortfalla, utan till och med utbytas mot ett s. k. »förskott» till högre belopp än varans verkliga värde.

Kungl. Maj:t medgav den 11 juli 1924, att till bolaget, såsom förskott å 30,000 ton kol, finge utbetalas kr. 450,000:—, motsvarande kr. 15:— per ton.

Det utbetalade beloppet mister, på grund av vad som ovan anförts, fullständigt sin karaktär av förskott och övergår att bliva ett rent understöd, lämnat utan riksdagens medgivande.

Genom ett dylikt förfaringssätt trädes icke endast riksdagens anslagsbevillningsrätt för nära utan öppnas även möjligheter att år efter år lägga förlust till förlust och, sedan ett förskott motsvarande ett produktionsårs hela värde icke längre är tillräckligt att hålla företaget flytande, ännu en gång ställa riksdagen inför valet mellan nya, stora, ögonblickliga anslag eller bolagets trädande i konkurs.

Erfarenheten torde till fullo hava visat, att kolfyndigheterna å Spetsbergen med nuvarande kolpriser å värdsmarknaden icke med ekonomiskt resultat kunna bearbetas, och hade riksdagen redan detta år bort sättas i tillfälle att avgöra, huru lämpligen skulle förfaras med Svenska Stenkolsaktiebolaget Spetsbergen.

Detta har genom ovan relaterade handlingssätt nu kunnat undvikas.

På grund av vad som ovan anförts hava vi ansett anmälan enligt § 107 regeringsformen bort framställas mot föredragande departementschefen, statsrådet Lübeck.

XI.

otokoll över finansärenden den 12 december 1924 nr 62.]

av herr *Reuterskiöld*, som anförde:

När lagen om Kungl. Maj:ts regeringsrätt av 26 maj 1909 antogs, gällde, beträffande mål om avlöningsförmåner och andra ersättningar, om anmärknings- och redogörelsemål m. fl., att fullföljd av talan i dessa i sista instans ägde rum hos Kungl. Maj:t i vederbörande statsdepartement. I anslutning härtill infördes i sagda lag under § 2 mom. 4 och 5 bestämmelsen att besvär i dylika mål, vilka jämlikt författningarna må hos Konungen fullföljas i statsdepartementen, skulle handläggas av regeringsrätten, d. v. s. regeringsrättslagen avsåg icke omedelbart att reglera fullföljdsrätten som sådan, utan blott att reglera förhållandet och fördelningen av besvärsmålen mellan Kungl. Maj:t i statsrådet och Kungl. Maj:t i regeringsrätten. Men då den samtidigt byggde

på då gällande författningar, av vilka de flesta voro rent administrativa, och då den ur dessa upptog och uppräknade under 17 olika moment noggrant bestämde kategorier av mål — i motsats till vad i det ursprungliga förslaget skett, där ingen dylik uppräknings gjorts — låg här tillika, att *lagen* komme att sväva i luften, om *författningarna* rörande fullföljden till Kungl. Maj:t ändrades t. ex. på sådant sätt, att denna helt avskaffades. Rätten att genom besvär hos Kungl. Maj:t få en fråga dragen under Kungl. Maj:ts prövning är urgammal och allmän i svensk rätt, även om undantag finnas och även före 1909 funnos, men ingen som helst anledning förelåg vid regeringsrättslagens antagande att förutsätta ens möjligheten av ett upphävande i administrativ väg av själva fullföljdsrätten. Därav kom sig, att lagstiftningen direkt inriktades uteslutande på regleringen av fördelningen mellan statsrådet och regeringsrätten. Men lika visst är, att genom uppräknings i regeringsrättslagen det blev en konstitutionellt oundviklig följd, att, då lag går före administrativ författning och då lagens uppräknings förutsätter fullföljdsrättens fortsatta existens i alla uppräknade mål, ingen ändring härav är konstitutionellt tillåtlig utan riksdagens i behörig ordning givna samtycke, d. v. s. först i samband med regeringsrättslagens egen ändring i fråga om uppräknings.

I sammanhang med frågorna om anslag av 1924 års riksdag till statskontoret, kammarrätten, riksräkenskapsverket och allmänna civilförvaltningens lönenämnd upptog finansdepartementets chef till behandling ett av statens besparingskommitté framlagt förslag angående förenklad handläggning av administrativa mål rörande avlönings- m. fl. förmåner åt statstjänstemän samt vissa av statsmedel utgående ersättningar. De kungliga propositionerna angående ifrågasatt anslag, nr 1 och nr 121, behandlades av statsutskottet i utlåtande nr 128, vilket utan debatt bifölls av andra kammaren och likaledes, ehuru efter en ingående debatt, varunder starka betänkligheter mot de ifrågasatta anordningarna och sättet för deras genomförande framställdes, av första kammaren, varefter riksdagen i skrivelse nr 295 »i princip» förklarade sig icke hava något emot, »att en avskärning i fullföljdsrätten av de mål, varom fråga är, genomföres och att, på sätt föreslagits, det administrativa avgörandet av målen i sista instans flyttas från regeringsrätten till kammarrätten, vilket verk med hänsyn till dess organisation och arbetsförhållanden torde vara mest lämpat härtill.» Emellertid syntes det riksdagen dock »kunna ifrågasättas, huruvida icke i rättssäkerhetens intresse klagan må i vissa fall kunna få anföras över kammarrättens beslut», och hade riksdagen härvid övervägt olika möjligheter, men stannat vid en hemställan till Kungl. Maj:t att taga under omprövning, »huruvida icke fullföljdsrätt till Eders Kungl. Maj:t i regeringsrätten bör äga rum i de fall, då kammarrätten och vederbörande första instans meddela skiljaktiga beslut i mål av mera principiell innebörd». Riksdagen ville likväl icke »uttala något mera bestämt omdöme i detta spörsmål», utan begränsade sig till framhållande av önskvärdheten, »att frågan härom måtte av Eders Kungl. Maj:t tagas under förnyat övervägande, varvid även torde böra komma under omprövning, huruvida ej en inskränkning i en stadgad fullföljdsrätt till

regeringsrätten av vissa andra mål utan rättssäkerhetens eftersättande bör kunna ske». I skrivelsen uttalade sig riksdagen vidare ang. departementschefens gjorda uttalanden beträffande anmärkningsmålen handläggning.

Något formligt förslag från Kungl. Maj:t ang. avlönings- och anmärkningsmåls behandling förelåg icke i prop. nr 121, och ej heller riksdagens beslut avsåg denna sak, utan allenast anslag till vissa ämbetsverk och deras organisation. Det har blivit en allt mera vanlig osed, att departementscheferna i sina anföranden till statsrådsprotokollet göra uttalanden, vilka uppfattas och avses såsom icke formella förslag, till vilka riksdagen sedan i sina motiveringar tager en viss ställning; att detta kan leda och lett till förvecklingar, visar sig t. ex. av konstitutionsutskottets betänkande vid 1924 års riksdag nr 34. Så mycket är emellertid av vad i saken förekommit uppenbart, att departementschefen ej ansett sig utan riksdagens hörande kunna tillstyrka ändring av de administrativa fullföljdsförfattningarna. Lika uppenbart synes vara, att i riksdagens svar icke får eller kan konstitutionellt inläggas mera än vad däri ligger, nämligen *ett principuttalande i motiveringen*. Genom detta hade riksdagen m. a. o. givit på hand, att riksdagen icke skulle lägga hinder i vägen för vidtagande av nödiga åtgärder till begränsning av fullföljdsrätten, men ingalunda anvisat eller godkänt någon annan väg härför än den konstitutionellt riktiga.

Kungl. Maj:t anbefallde i juni 1924 kammarrätten och riksräkenskapsverket att inkomma med yttrande över riksdagens gjorda uttalanden, varjämte dåvarande departementschefen, statsrådet Beskow, genom skrivelse 19 aug. 1924 till regeringsrättens äldste ledamot anhöll om yttranden från regeringsrättens samtliga ledamöter över de framlagda förslagen. Denna konstitutionellt anmärkningsvärda och formellt felaktiga framställning tillmötesgicks emellertid av regeringsrättens ledamöter, som till ett enskilt protokoll 17 nov. 1924 uttalade sina, ofta skarpt kritiska, anmärkningar, varefter detta i skrivelse av 21 nov. från äldste ledamoten överlämnades till departementschefen. Det bör ej lämnas oanmärkt, att regeringsrätten bort såsom sådan höras, vilket icke skett, vare sig före eller efter beslutet om propositionen nr 121 till 1924 års riksdag, och att ett hörande, på departementschefs enskilda anmodan, av regeringsrättens särskilda ledamöter är en konstitutionellt ytterst betänklig väg.

Med ledning av de sålunda avgivna yttrandena hemställde departementschefen, statsrådet Thorsson, vid ärendets slutliga behandling den 12 dec. 1924, under instämmande av övriga åtta närvarande statsrådsledamöter — bland dem justitiedepartementets chef, statsrådet Nothin — om utfärdande av vissa författningar, varigenom fullföljdsrätten till regeringsrätten i avlönings- och anmärkningsmål upphävdes, (Svensk Förf. Saml. nr 528 ff), utan att det ens ifrågasattes, att proposition skulle avlåtas ang. ändring av regeringsrättslagens bestämmelser rörande handläggning av dessa mål i regeringsrätten.

Skulle denna väg framdeles användas i större utsträckning, kan följden bli, att hela regeringsrättslagens tillämplighet upphäves i administrativ väg. En dylik utveckling vore konstitutionellt så betänklig, att det syntes nödvändigt att om möjligt hindra ett fortsatt beträdande av denna väg. Av dessa skäl

och med hänsyn till frågans principiella vikt och betydelse har yrkats, att utskottet bort göra anmälan om anmärkning enligt R. F. § 107 mot de båda departementschefer, som handlagt ärendet, dels med hänsyn till departementschefens beslut 19 aug. 1924 ang. regeringsrättsledamöternas hörande, dels med hänsyn till rådslaget 12 dec. 1924 i vad därigenom regeringsrättslagen i vissa stycken satts ur kraft utan riksdagens, efter lagutskotts hörande och i form av lagbeslut om ändring av regeringsrättslagen, givna samtycke.

XII.

[Protokoll över ecklesiastikärenden den 13 november 1924 nr 29.]

av herr *K. J. Ekman*, som anförde:

Med anledning av en av folkskolestyrelsen i Hälsingborg hos skolöverstyrelsen gjord framställning om fastställelse å upprättade förslag till läroplan och timplan för Hälsingborgs folkskolor hade skolöverstyrelsen i skrivelse den 29 oktober 1924 hemställt, att Kungl. Maj:t måtte medgiva, att i 7:e klassen av folkskolan i Hälsingborg måtte få i enlighet med berörda läroplan och timplan tills vidare under fem läsår, räknat från och med läsåret 1924—1925, meddelas undervisning i tyska språket högst 4 timmar i veckan.

I ärendet har överstyrelsen anförde bland annat följande:

»Enligt § 12 mom. 2 i gällande folkskolestadga skola följande läroämnen förekomma i folkskola, nämligen: kristendomskunskap, modersmålet, räkning och geometri, hembygdsundervisning med arbetsövningar, geografi, naturkunighet, historia, teckning, sång, gymnastik med lek och idrott samt, där lämpligt jordland jämlikt § 56 därtill blivit upplåtet, trädgårdsskötsel. Därjämte bör, i den utsträckning omständigheterna medgiva, undervisning i slöjd anordnas vid skolan för de gossar och flickor, som anmälas att deltaga i sådan undervisning, samt undervisning i hushållsgöromål beredas de flickor, som begära och erhålla tillstånd att deltaga däri. Förpliktelse att deltaga i undervisning i sistberörda två ämnen kan, på sätt därom särskilt är föreskrivet, av skoldistrikt beslutas. Dessa bestämmelser synas utesluta möjligheten för ett skoldistrikt att självt besluta om upptagande på folkskolans läsordning av andra ämnen än de här uppräknade, även om skolan omfattar en 7:e årsklass. Med hänsyn härtill har överstyrelsen, som genom beslut denna dag¹ fastställt de av folkskolestyrelsen avgivna förslagen i övrigt, förklarat sig på grund av bestämmelserna i nyssberörda författningsrum icke äga befogenhet att meddela fastställelse å förslagen i vad de avsåge undervisning i tyska språket i folkskolans 7:e klass. Skolöverstyrelsen hyser emellertid, såsom överstyrelsen bland annat i underdånigt utlåtande den 29 juni 1923 i fråga om undervisning i tyska språket i folkskolan i Hässleholm framhållit, den principiella uppfattningen, att lärokurserna för den 7:e klassen, där sådan i den egentliga folkskolan inrättas, borde få anordnas under något friare former än nu gäl-

¹ Överstyrelsens utlåtande avgavs den 29 oktober 1924.

lande bestämmelser medgiva; och har överstyrelsen tidigare varit betänkt på att till Kungl. Maj:t ingå med förslag i sådant syfte. Riksdagen har emellertid år 1924 anhållit om utredning rörande åtgärder för sådan ändring i stadgan för fortsättningsskolan, att skoldistrikt med obligatorisk 7:e folkskoleklass må kunna anordna fortsättningsskola med ettårig kurs. I sitt i ärendet avgivna utlåtande till riksdagens vederbörande utskott förordade överstyrelsen en utredning i syfte att få till stånd lämpliga förändringar i den för rikets folkskolor gällande undervisningsplanens föreskrifter rörande lärokurser och timplan för den 7:e klassen, så att skoldistriktet erhöle större frihet att anpassa arbetet i denna klass efter inom distriktet rådande förhållanden. Denna tanke vann även anslutning av riksdagen. I samband med ifrågavarande utredning torde även frågor av nu föreliggande art komma under omprövning. Intill dess att ett allmänt medgivande i antydd riktning kan komma att lämnas, torde enligt överstyrelsens mening rätt till avvikelser från gällande bestämmelser böra givas av Kungl. Maj:t efter prövning av varje särskilt fall. På grund av vad nu anförts har överstyrelsen ansett sig böra hos Kungl. Maj:t göra framställning om rätt för Hälsingborgs stads skoldistrikt att tillsvidare meddela undervisning i tyska språket i enlighet med det av folkskolestyrelsen upprättade förslaget. Beträffande denna fråga vill överstyrelsen framhålla, att en sådan anordning sedan någon tid tillbaka prövats samt att högre folkskolan i Hälsingborg är så anordnad, att den bygger på förut under ett år meddelad undervisning i tyska språket. Någon anledning att nu ifrågasätta en ändring i sålunda rådande förhållanden synes överstyrelsen icke föreligga.»

Vad först åberopandet av riksdagens uttalande i ämnet beträffar, så måste detsamma betecknas såsom missvisande, såvitt meningen är att därmed styrka befogenheten av nu ifrågavarande framställning. I överstyrelsens öfvermål, till Andra kammarens första tillfälliga utskott avgivna utlåtande¹ — som avsåg folkskolans inskränkning till ettårig, där folkskolan vore sjuklassig — förekommer icke ett ord om, att den ifrågasatta friare anordningen av lärokurser och timplan för 7:e klassen skulle avse införande av undervisning i främmande språk.

Att tyska såsom läroämne i 7:e klassen av folkskolan sedan någon tid tillbaka prövats, är riktigt. Tillståndet till en sådan försöksundervisning i folkskolan i Hässleholm gavs redan år 1918 och blev genom Kungl. Maj:ts beslut den 7 augusti 1923 förnyat för fem år från och med läsåret 1923—1924. I ett uti sistnämnda ärende den 29 juni 1923 avgivet underdånigt utlåtande yttrade skolöverstyrelsen bland annat: »Vad särskilt beträffar den nu föreliggande frågan om undervisning i ett främmande språk i Hässleholms folkskola, *delar Överstyrelsen visserligen delvis de betänkligheter,*² som av folkskolinspektören O. Th. Huldén i ett till ärendet hörande yttrande anförts, men å andra sidan finner överstyrelsen det önskvärt, *att de erfarenheter, vilka vunnits under den försöksundervisning, som sedan 1918 ägt rum i Hässle-*

¹ 1924 nr 7.

² Kursiveringarna här och i det följande äro gjorda av reservanten.

holms folkskolas sjunde klass, finge styrkas och ökas genom ifrågavarande undervisnings bedrivande under ytterligare någon tid.»

Det är anmärkningsvärt, att överstyrelsen, innan ännu någon mera avsevärd del av denna fortsatta femåriga försökstid hunnit förflyta, trots sin i nämnda ärende uttalade tvekan, redan i oktober 1924 är färdig att utan vidare tillstyrka införandet av främmande språk såsom undervisningsämne i en annan folkskolas 7:e klass, och detta utan att ens med ett ord antyda, huru försöket i Hässleholm utfallit eller på vilka grunder överstyrelsens förut hysta tvekan kunnat avlägsnas.

Att skäl till tvekan, även ur rent undervisningsteknisk synpunkt, kunnat förefinnas, framgår av det faktum, att införandet av undervisning i tyska språket i Hässleholms folkskolas 7:e klass, omfattande en undervisningstid av 5 timmar i veckan, kunde ske endast genom minskning av undervisningstiden i modersmålet från 8 till 7 timmar, i historia från 3 till 2 timmar, i naturkunnighet från 3 till 2 timmar, i teckning från 2 timmar till 1 timme samt i gymnastik från 3 timmar till 2 timmar medförande uteslutning från undervisningsschemat av, bland annat, modersmålets grammatik, återblicken på Sveriges historia, undervisningen om de vanligaste berg- och jordarterna och deras användning samt de viktigaste råvarorna och deras bearbetning ävensom linearritning för gossarna och mönsterritning för flickor.

Vad slutligen angår överstyrelsens uttalande, att — intilldess ett allmänt medgivande uti ifrågavarande hänseende kan komma att lämnas — rätt till avvikelse i den av överstyrelsen påyrkade riktning från gällande bestämmelser torde böra givas av Kungl. Maj:t efter prövning av varje särskilt fall, så synes den frågan vara av så vittgående innebörd, att det icke kan vara tillräckligt att den avgöres utan en grundlig och allsidig prövning, varvid med fog kan begäras, att även riksdagens mening inhämtas.

Ett sådant krav framstår såsom så mycket mera berättigat, då man tager del av vad överstyrelsen haft att anföra i ett annat ärende, som vid 1924 års riksdag förelåg till avgörande. Motion hade väckts om engelska språket såsom obligatoriskt undervisningsämne vid alla landets folkskoleseminarier. I inforerat utlåtande häröver erinrade skolöverstyrelsen, att språkundervisning i viss utsträckning redan förekommer, såsom ett allmänt bildningsämne, vid seminarierna samt yttrade vidare bland annat: »Överstyrelsen har redan i det föregående uttalat, att undervisningen i främmande språk icke för närvarande har och icke med seminariekursens nuvarande tidsmått kan tänkas erhålla en sådan omfattning, att den omedelbart skänker kompetens för lärareverksamhet i ämnet. *En sådan avsikt har icke heller förelegat, då ämnet upptogs på seminariets arbetsprogram.* Det är ock överstyrelsens åsikt, att ett dylikt mål icke skulle med någon större framgång kunna eftersträvas, även om det låte sig tänkas, att timtalet fördubblades. Nu är emellertid seminariets timplan i hög grad belastad; veckotimsummorna utgöra i de fyra klasserna respektive 39, 38.5, 38 och 32.5 lektioner, vartill komma utom timplanen ytterligare ett par obligatoriska lektioner varje vecka. Vid sådant förhållande är det överstyrelsens bestämda uppfattning, att ett vidgat utrymme åt undervisningen i främmande språk nöd-

vändigtvis skulle kräva en mot ökningen svarande inknappning av tiden för övriga för utbildningen betydelsefulla ämnen. Det ligger emellertid i öppen dag, att en dylik förändring skulle medföra *en betänklig försvagning av utbildningen i folkskolans nu obligatoriska undervisningsämnen*. Överstyrelsen ser därför ingen möjlighet att *med nu föreskrivna utbildningstid* bereda ett ökat utrymme åt undervisningen i främmande språk, utan att lärarutbildningen såsom helhet skulle därigenom lida allvarsamt men.»

Dessa ord hava sin betydelse även beträffande ärendet rörande tyska språkets införande i folkskolan i Hälsingborg. Ty har man en gång *principiellt* slagit in på en sådan väg, torde det bliva omöjligt att hejda utvecklingen, om åstundad på flera orter skulle uppstå, att även där få undervisning i främmande språk införd i folkskolan, eller om strävandena för ett närmare sammanknytande av folkskolan med de högre undervisningsanstalterna skulle medföra folkskolans anordnande såsom bottenkola även beträffande språkundervisningen.

Vid ärendets föredragning den 13 november 1924 fann den tillförordnade regeringen, bestående av statsråden Branting, Olsson, Sandler och Levinson skäligt bifalla överstyrelsens ifrågavarande framställning.

Då detta Kungl. Maj:ts beslut innebär en väsentlig avvikelse icke blott från vad som för folkskolan är uttryckligen stadgat, utan även från den allmänna förutsättning, under vilken vårt högre och lägre skolväsende är inrättat och vilken även har betydelse för riksdagens behandling av Kungl. Maj:ts anslagsäskanden för folkskolan, samt tillika kan befaras medföra vittgående konsekvenser i fråga om folkundervisningens anordnande och lärarepersonalens utbildning, hade, enligt min mening, Kungl. Maj:t icke bort, med begagnande av sin administrativa makt över skolväsendets anordnande inom den givna och i gällande författningar förutsatta ramen, hava, utan riksdagens hörande, öppnat vägen för en så väsentlig utvidgning av själva denna ram.

Med anledning av vad sålunda förekommit finner jag mig föranlåten, jämlikt § 107 R. F., att framställa anmärkning mot de, efter statsrådet Brantings frånfälle, kvarvarande ledamöterna av ovannämnda tillförordnade regering, hans excellens statsministern Sandler samt statsråden Olsson och Levinson.

XIII.

[Protokoll över jordbruksärenden den 10 oktober 1924.]

av herrar *Fast* och *Svensson* i Grönvik, vilka anförde:

Den 10 oktober 1924 beslutade Kungl. Maj:t bevilja tillstånd för Sävstaholms egna hems aktiebolag att förvärva vissa delar av Sävstaholms säteri i Västra Vingåkers socken av Södermanlands län.

Av handlingarna i ärendet framgår i korthet följande:

Säteriet förvärvades för några år sedan av godsägaren Lennart Svinhuvud från landshövdingen Conrad Cedercrantz. Egendomen var tungt skuldbelastad, och innehade Aktiebolaget Göteborgs bank inteckningar i komplexets fastigheter. Sävstaholms inteckningsskuld, som uppgick till drygt 2 miljoner kronor,

torde för ägaren blivit för tung att förränta, varför i samförstånd mellan ägaren och den in-teckningshavande banken påbörjades en affärsavveckling genom styckning och försäljning av vissa delar av fastighetskomplexet.

Försäljningarna omhänderhades av ägaren godsägaren Svinhuvud mot redovisningsskyldighet till banken. På så sätt försål-des 5 medelstora arrendegårdar om 494 hektar, 13 egnahemsjordbruk om 240 hektar och 7 andra smålägenheter om 38 hektar, eller tillhoppa 772 hektar. Dessa fastigheter torde varit in-tecknade för 550,000 kronor.

Återstående fastigheter utgöras av slottet och parken om 37 hektar, in-tecknad för 250,000 kr., 7 medelstora arrendegårdar om 439 hektar och in-tecknade för 228,000 kronor, 18 mindre arrendegårdar om 343 hektar och in-tecknade för 162,000 kronor, ett större skogskomplex om 1,537 hektar samt in-tecknat för 958,000 kronor. Sammanlagt utgör arealen 2,357 hektar, in-tecknad för 1,483,000 kronor.

Från bankens sida restes nu krav om realiserandet av dessa återstående delar av egendomen, och torde från bankens sida ett övertagande eller realiserande av fastigheterna endast påkallats för täckande av bankens fordringar.

Då bankens möjlighet att förvärva berörda fastigheter var tvivelaktig — bankens lagenliga rätt att förvärva fast egendom är inskränkt till inrop vid offentlig auktion för förhindrande av uppenbar avsevärd förlust — och då för övrigt sysslande med egendomsstyckning och försäljning strider mot bank-lagens syftemål — bildade banken ett dotterbolag enligt grunderna för sådant egnahemsbolag, som är berättigat åtnjuta statslån från såväl egnahemslåne-som jordförmedlingslånefonderna.

I bolagsordningen intogs en bestämmelse om, att Södermanlands läns hus-hållningssällskaps egnahemsnämnd äger utse en av bolagets tre styrelseleda-möter, samt att bolagets vinst utöver skälig förräntning må disponeras av egnahemsnämnden för främjande av egnahemsverksamheten inom länet.

Bolaget, benämnt Sävstaholms egnahemsaktiebolag, startade med ett av ban-ken inbetalt aktiekapital av 100,000 kronor, vilket bolag nu inköpte ovan re-laterade återstående delar av Sävstaholms gods om tillhoppa 2,357 hektar, för en köpesumma av 1,600,000 kronor, att betalas 100,000 kronor kontant och med 1,500,000 kronor genom övertagande av betalningsansvaret för i fastigheten in-tecknad gäld.

Denna relation är hämtad ur den redogörelse, som inlämnats till Kungl. Maj:t av statens egnahemsinspektör.

Såväl egnahemsinspektören som övriga myndigheter, vilka hörts i ärendet, hava tillstyrkt egendomens försäljning till ifrågavarande egnahemsbolag.

Av handlingarna synes klart framgå, att banken genom bildandet av Säv-staholms egnahemsaktiebolag velat skydda sig mot de förluster, som banken ådragit sig genom beviljandet av högre in-teckningar än som nu motsvarar egen-domens verkliga värde, genom avyttring av skog ur egendomens stora skogs-komplex samt genom att överflytta sin risk på eventuellt blivande egnahems-byggare.

Att detta egnahemsbolag ingenting annat är än ett dotterbolag till banken,

framgår bland annat därav, att banken inbetalt hela minimikapitalet 100,000 kronor, samt att vid bolagsstämma med Sävstaholms egnahems aktiebolag den 3 juni 1924 bankombudsman Helge Richter innehade 996 av bolagets 1,000 aktier medan ytterligare tvenne banktjänstemän innehade var sin aktie, och således endast tvenne aktier voro företrädade av andra än banken.

Härav synes framgå att det icke är intresset för en ändamålsenlig egnahemsverksamhet som varit den drivande kraften, utan har egnahemsbolaget mera blivit det medel, varmed banken erhållit den större rörelsefrihet, som banklagens bestämmelser förhindra.

Vad angår bestämmelsen om att länets hushållningssällskaps egnahemsnämnd äger utse en ledamot i bolagets styrelse, så motverkas detta av, att banken som så gott som ensam aktieägare ändock alltid dikterar besluten genom sin majoritet i styrelsen. Den begränsade vinstutdelningen saknar tydligen all betydelse, när egendomen inköpts till ett 100,000 kronor högre pris än vad banken har inteckningar i egendomen, och vinst för bolaget således icke kan komma i fråga.

Kungl. Maj:t har vid beslutets fattande haft att stödja sig på de hörda myndigheternas tillstyrkan, men vid följande av dylika ärenden under senaste åren har icke kunnat undgås det intrycket, att såväl länsstyrelserna som måhända även andra myndigheter vid sin prövning fäst mera avseende på de lagliga formernas iakttagande än ändamålsenligheten i övrigt.

Frågan om huruvida en egendom är mera lämpad för stordrift eller för styckning till egna hem bör enligt vårt förmenande först komma till avgörande, och därefter, huruvida egnahemsbolaget eller föreningen har de nödiga förutsättningarna för bedrivande av ändamålsenlig egnahemsverksamhet.

Statens egnahemsinspektör röjer en viss tvekan i sitt tillstyrkande av att ifrågavarande egnahemsbolag skulle få rätten att förvärva även det stora skogskomplexet. Av inhämtade upplysningar framgår, att bolaget icke lyckats försälja skogsområdet till allmänning, varom egnahemsinspektören tydligen hyst vissa förhoppningar, utan har nu bolaget tvenne sågverk, varvid försäljning av skogen äger rum.

Det har vidare upplysts, att bolaget vid sina jordsförsäljningar håller priset i överkant av vad som är gällande pris i orten.

Då vi icke kunna finna det vara lämpligt, att en bank genom bildandet av dotterbolag och under skylt av egnahemsverksamhet skyddar sig mot förluster, vilka uppkommit till följd av jordspekulation, eller genom lämnandet av i förhållande till egendomarnas verkliga värde allt för höga inteckningar, anse vi att Sävstaholms egnahemsbolag icke bort erhålla Kungl. Maj:ts tillstånd att på sätt som skett förvärva ifrågavarande egendom, och ha vi ansett, att utskottet bort enligt regeringsformens paragraf 107 inför riksdagen anmäla föredragande statsrådet Pettersson.